

T. C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KUMUK TÜRKÇESİNDE YANSIMA KELİMELER

Yüksek Lisans Tezi

TEZİ HAZIRLAYAN

YUNUS DEMİR

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. ÇETİN PEKACAR

Nevşehir

Haziran 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Yunus DEMİR

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“**Kumuk Türkçesinde Yansıma Kelimeler**” adlı Yüksek Lisans tezi,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez
Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Yunus DEMİR

Danışman

Prof. Dr. Çetin PEKACAR

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Hacı Abdullah ŞENGÜL

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Çetin PEKACAR danışmanlığında Yunus DEMİR tarafından hazırlanan “**Kumuk Türkçesinde Yansıma Kelimeler**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

23.06.2019

JÜRİ

İMZA

Danışman: Prof. Dr. Çetin PEKACAR

Üye: Prof. Dr. Abdullah BENGÜ

Üye: Prof. Öğr. Üyesi Fikriye HİSAR

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun19...07/2019. tarih ve 2019.28..654 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

19.07.2019

Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Müdür V.

KUMUK TÜRKÇESİNDE YANSIMA KELİMELER

Yunus DEMİR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran 2019

Danışman: Prof. Dr. Çetin PEKACAR

ÖZET

Tezde Kumuk Türkçesinde yer alan yansıma kelimeler tespit edilerek incelendi. Yansıma kelimelerin tespitinde Prof. Dr. Çetin PEKACAR'ın Kumuk Türkçesi Sözlüğü'nden faydalanıldı. Yansıma kelimeler ses yansımaları kelimeler ve biçim yansımaları kelimeler olarak iki ana başlık altında incelendi. Yansıma kelimeleri kaynağına göre; insanlardan kaynaklı ses yansıma kelimeler, hayvan kaynaklı ses yansıma kelimeler ve cansız varlık kaynaklı ses yansıma kelimeler olarak 3 alt başlık hâlinde ele alındı. Ayrıca yansıma kelimeler sözcük türü, cümle ögelerindeki görevi, almış oldukları yapım ekleri, ikileme olarak kullanımları, deyimlerde ve atasözlerinde yer almaları bakımından örneklerle desteklenerek incelendi ve son olarak Kumuk Türkçesindeki yansıma kelimeler, Türkiye Türkçesindekilerle karşılaştırıldı.

Anahtar sözcükler: *Kumuk Türkçesi, yansıma kelimeler, ses yansımaları kelimeler, biçim yansımaları kelimeler*

ONOMATOPOEIC WORDS IN KUMYK TURKISH

Yunus DEMİR

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences
Department of Turkish Language and Literature, Master Thesis,
June 2019**

Supervisor: Prof. Dr. Çetin PEKACAR

ABSTRACT

In the thesis, onomatopoeic words in Kumuk Turkish were determined and examined. Onomatopoeic words were detected from Dr. Çetin PEKACAR's Kumuk Turkish Dictionary and were examined under two main headings as sound reflection words and form reflection words. Onomatopoeic words according to the source; human reflection words, animal reflection words and inanimate entity-derived sound reflection words were considered as 3 sub-headings. In addition, they were examined by supporting with examples in terms of word type, task in sentence elements, derivational suffixes, their use in reduplications, and being included in idioms and proverbs, and finally they compared with the Onomatopoeic words in Turkey Turkish.

Keywords: Kumyk Turkish, reflection, onomatopoeic words, vocal reflection, form reflection.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	I
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	II
KABUL VE ONAY SAYFASI	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ	VII
KISALTMALAR	X
BİRİNCİ BÖLÜM	12
1.1 Kumuk Türkleri ve Türkçesi	12
1.2 Kumuk Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar	13
1.3 Yansıma Sözcük Nedir?	14
1.4 Yansıma Sözcüklerle İlgili Çalışmalar	17
İKİNCİ BÖLÜM:	20
KUMUK TÜRKÇESİNDE YANSIMA KELİMELER	20
2.1. Ses Yansımaları Kelimeler	20
2.1.1. İnsan Kaynaklı Ses Yansımaları Kelimeler	20
2.1.2. Hayvan Kaynaklı Ses Yansımaları Kelimeler	23
2.1.3. Cansız Varlık Kaynaklı Ses Yansımaları Kelimeler	26
2.2. Biçim Yansımaları Kelimeler	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	37
3.1. Kumuk Atasözlerinde Yansıma Kelimeler	37
3.2. Kumuk Deyimlerinde Yansıma Kelimeler	39
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	41
SÖZCÜK TÜRÜ OLARAK YANSIMA KELİMELER	41
4.1. İsim Türündeki Yansıma Kelimeler	41
4.2. Sıfat Türündeki Yansıma Kelimeler	42
4.3. Fiil Türündeki Yansıma Kelimeler	42
4.4. Fiilimsi Türündeki Yansıma Kelimeler	45
BEŞİNCİ BÖLÜM	49
CÜMLENİN ÖGELERİ AÇISINDAN YANSIMA KELİMELER	49
5.1. Özne Görevinde Kullanılan Yansıma Kelimeler	49
5.2. Nesne Görevindeki Yansımalar	49

5.3.Yüklem Görevindeki Yansıma Kelimeler	50
5.4.Zarf Tümleci Görevindeki Yansıma Kelimeler.....	50
5.4.Dolaylı Tümleç Görevindeki Yansıma Kelimeler.....	51
ALTINCI BÖLÜM	52
YANSIMALI İKİLEMELER.....	52
6.1.Aynen Tekrarla Oluşan İkilemeler.....	52
6.2.Ünlü Değişiminin Olduğu İkilemeler.....	52
6.3.Ünsüz Değişiminin Olduğu İkilemeler	52
YEDİNCİ BÖLÜM.....	53
YANSIMA KELİMELERE GELEN YAPIM EKLERİ	53
7.1.Yansıma Kelimelere Gelen İsimden İsim Yapma Ekleri.....	53
7.2.Yansıma Kelimelere Gelen İsimden Fiil Yapma Ekleri.....	54
7.3.Yansıma Kelimelere Gelen Fiilden İsim Yapım Ekleri	55
7.4.Yansıma Kelimelere Gelen Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	57
SEKİZİNCİ BÖLÜM.....	58
KUMUK TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ YANSIMA KELİMELEİN KARŞILAŞTIRILMASI	58
8.1.Kumuk Türkçesi İle Türkiye Türkçesinde Aynı Olan Yansıma Kelimeler	58
8.2.Tek Ses Farklılığıyla Bulunan Yansıma Kelimeler.....	58
8.3.Birkaç Ses Farklılığıyla Bulunan Yansıma Kelimeler	59
DİZİN	63
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	72
KAYNAKÇA	74
ÖZGEÇMİŞ	77

ÖNSÖZ

Yansıma kelimeler; doğada meydana gelen olayları, insanın gerçekleştirmiş olduğu eylemleri, canlı veya cansız varlıklardan kaynaklı sesleri taklit ve tasvir etme görevini üstlenen sözcüklerdir. Taklidin ve tasvirin ifade edişte önemi anımsanacak olursa, yansıma kelimelerin bu hususta çok önemli bir görev ifa ettiği kanısına varmak çok kolay olacaktır. Dilin işlevi; bir durumu, duyguyu, düşünceyi, olgu veya olayı karşı tarafa aksettirmektir. Bu ifade edici özellikleriyle dile katkıları açısından bakacak

olursak yansıma kelimeler, sözcüğü ‘nesneleştirme’ özelliği yanında onlara bir nevi ‘intak’ özelliği de katmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı yansıma kelimeler, dünya dillerinde ve Türk lehçelerinde yaygın olarak kullanılagelen sözcüklerdir. Bu sözcükler her dilde ve lehçeler arasında farklı şekilde mevcuttur. Örneğin Türkçe’de gürültü yansıması, İngilizce’de ‘noise’ Kumuk Türkçesinde ‘hay-huy’ sözcükleri ile sağlanmıştır. Bu farklılıklara daha birçok örnek verilebilir.

Dillerde ve hatta lehçelerde bu tür farklılıkların görülmesi, yansıma kelimeler hakkında daha fazlasını bulup ortaya koymak için insanı bir keşif yolculuğuna çıkmaya sevk ediyor. Doğrudan doğadaki seslerin dilde taklidine dayanan özellikleriyle F. De Saussure’ün “göstergenin nedensizliği” ilkesine istisna teşkil etmelerine karşın yansıma kelimelerin diller arasında hatta aynı dilin lehçeleri arasında farklılıklar göstermesi de konuyu ilgi çekici hâle getirmektedir. Çalışmanın konusunun geçmişte ortak kültürü, dili, coğrafyayı paylaşmış olan Türk halklarının dili ve söz varlığı üzerine olması da ayrı bir merak ve heyecanuyandıran bir durum. Kumuk Türkçesindeki yansıma kelimeler üzerine bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamış olması da tez konusunun seçilmesinde önemli bir faktör olmuştur.

Yansıma kelimeler konusu üzerine çeşitli Türk lehçelerinde birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Kuzey-Batı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinden olan Kumuk Türkçesinde kullanılan yansıma kelimeler üzerinde duruldu.

Bu çalışmaya esas olan yansıma kelimeler, çoğunlukla Pekacar’ın Kumuk Türkçesi Sözlüğü (2011) taranarak tespit edildi. Bu sözlüğün yanı sıra Kumuk Türkçesiyle yazılmış edebî metinlerden ve gramer kitaplarından da faydalanılmıştır. Pekacar’ın sözlüğünden alınan yansıma sözler KTS kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Yansımalarla ilgili söz varlığını tespit etmek için bu sözlüğün seçilmesinin sebebi şöylece açıklanabilir: Öncelikle Pekacar’ın sözlüğü, Z. Z. Bammatov’un redaktörlüğünde hazırlanıp 1969 yılında Moskova’da yayımlanan Kumukça-Rusça-Sözlük adlı eserin söz varlığının tamamını içermesinin yanı sıra o sözlükte bulunmayan birçok sözle zenginleştirilmiştir; bu bakımdan Kumuk Türkçesinin söz varlığını yetkinlikle yansıtmaktadır. Her ne kadar 2011 yılında Dağıstan’da Kumukça – Rusça Sözlüğün yeni bir baskısı yapılmışsa da bu son baskının hem açıklamaları Rusçadır, hem de 1969 baskısına göre yapılan karşılaştırmada fazla bir farklılık göstermediği görülmüştür. Yansıma sözlerin tespitinde Kumuk Türkçesiyle yazılmış

edebî metinlerden ve gramer kitaplarından da faydalanılmıştır. Pekacar'ın sözlüğünden alınan yansıma sözler KTS kısaltmasıyla, diğer kaynaklardan tespit edilenler ise “Metinlerden” ibaresiyle gösterilmiştir.

Tespit edilen yansıma kelimeler “ses yansımaları sözcükler” ve “biçim yansımaları sözcükler” şeklinde iki grupta incelenmiştir.

Kumuk Türkçesindeki yansıma kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ve aynı zamanda varsa yer aldığı bir cümle örneği de verilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında yansıma kelimelerin oluşum şekilleri ve tasnifi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Üniversite eğitimine başladığım ilk günden yüksek lisans tezimi yazdığım bu günlere kadar beni tüm çalışmalarında destekleyen, yönlendiren, attığım adımlarda teşvik eden, bilgisinin ışığını yolumdan esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Çetin PEKACAR'a ve bu uzun süreçte her zaman yanımda olan, beni destekleyen eşim Hilal Merve DEMİR'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

- Ar.* Arapça.
atas. atasözü.
bağ. bağlaç.
bilgiç. bilgiç üslubu.
bk. bakınız.
çocukd. çocuk dilinde.
deyim. deyim.
dön. dönüşlü.
e. edat.
edl. Edilgen.
et. ettirgen.
f. fiil.
Far. Farsça.
folk. folklor, halk edebiyatı.
geç. geçişli.
ger. gerçek anlamda.
ger-mec. gerçek ve mecaz anlamda.
hk. hakkında
İng. İngilizce.
is. isim.
işt. işteş.
kaba. kaba konuşmada.
kon.d. konuşma diline ait söz.
krş. karşılaştırınız.
KT. Kumuk Türkçesi.

KTS. Kumuk Türkçesi Sözlüğü.

küfür. küfür sözü.

mec. mecaz anlamda.

Rus. Rusça.

s.s. sayfa sayısı.

s. sıfat.

T. Türkçe.

TT. Türkiye Türkçesi.

ünl. ünlem.

vb. ve benzerleri.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 Kumuk Türkleri ve Türkçesi

Günümüzde olduğu gibi geçmiş yüzyıllarda da savaşlar gibi olağanüstü olaylar insanları yerinden yurdundan etmiş, ata topraklarında yabancı konumuna düşürmüştür. Değişen demografik yapı dillerde ve kültürlerde değişimlere, başkalaşımlara sebebiyet vermiştir. Savaşlar ve istilalar sonunda göç ve sürgün edilen milyonlarca Dağıstan Türkü Anadolu’da çeşitli illere yerleştirilmiştir. Geriye kalan bir avuç Dağıstanlının, Rusya tarafından bölge bölge hatta köy köy bölünmesi sağlanmıştır. “Uzun yıllar boyunca uygulanan adaletsiz toprak reformlarıyla Kumukların demografik yapısı tahrip edilmiş; Kumuklarla ilgili ortaya atılan birçok tezde ise onların Türk kimliği reddedilmeye çalışılmıştır. 1920’li yıllarda Nikolay Marr tarafından ortaya atılmış teze göre Kumuklar ‘dil bakımından zorla Türkleştirilmiş Lezgiler’ olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak aynı coğrafi alanda yaşamış bir halkın nasıl olur da yarısı tam olarak Türkleşirken yarısı da tam olarak kendi dilini ve kültürünü devam ettirebilmiştir sorusu cevapsız kalmaktadır.” (Asker, 2012, s. 556).

Bu bölünme kapsamında sadece coğrafi olarak değil kültürel anlamda da bir yozlaştırma politikası güdülmüştür. Tüm bu asimilasyon ve yozlaştırma politikalarına rağmen Kumuklar millî benliklerini kaybetmemiş, günümüzde çeşitli coğrafyalarda varlıklarını sürdürmeyi başarabilmişlerdir.

Kumuklar, Azerbaycan Türklerinden sonra Kafkaslardaki en kalabalık Türk kavmidir. Rusya Federasyonunda 2010 yılında yapılan sayıma göre Kumukların toplam sayısı 503,060’tır. Bu nüfusun 431,736 kişisi Dağıstan’da yaşamakta, geriye kalanlar ise Rusya Federasyonunun değişik yerlerine dağılmış hâlde bulunmaktadır (Aktaran: Pekacar,2011).

Kumuk Türkçesi; Dağıstan’da yaşayan 430 bin civarındaki konuşur sayısına sahiptir. Kumuk çocukların büyük bir kısmı Kumukçayı bilmekte, genel iletişim dili olarak tüm yaş grupları tarafından Kumukça kullanılmaktadır. Buna mukabil Kumukça-Rusça iki dillilik yaygındır. Bu ölçütlere göre Kumuk Türkçesi “Ciddi seviyede tehlikede” olan diller kategorisinde yer almaktadır. (Sarı Koca, 2016, s. 281).

Kumukların bir kısmı Çarlık Rusyasının Kuzey Kafkasya’yı istilası yıllarında ve bilhassa Şeyh Şamil’in esir düşmesinden sonra Osmanlı Devletine sığınmışlardır. Bunlar hâlen belli başlı olarak Tokat’ın Üçgözen ve Ataköy (Kuşoturağı), Sivas’ın Yavru köyünde ve Çanakkale’nin Biga ilçesine bağlı Akköprü, Doğancı, Aziziye, Geyikkırı köylerinde yaşamaktadır.

Kumuk Türkçesi; Karaçay-Malkar, Karaim ve Kırım Türkçesi ile birlikte Türk lehçelerinin Kuzeybatı-Kıpçak grubuna dâhildir. Kıpçakça grubuna dâhil olsa bile Oğuzcanın etkisinin olması yadsınamaz. Kumuk Türkçesi üç ana kola ayrılmaktadır.

Bunlar; kuzey, orta ve güney kollarıdır. Kumuk Türkçesi, Kafkasya halklarından Avar, Lezgi ve Çeçenlerin dillerine etki etmiş, bu dillere Kumukça'dan pek çok kelime girip yerleşmiştir. (Tavkul 2005:29-39)

1928 yılına dek Arap alfabesini kullanan Kumuk Türkleri, bu tarihte Latin alfabesi esas alınarak hazırlanan yeni bir alfabe kabul ettiler. 1938'de ise onlara diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kiril esaslı bir alfabe kabul ettirildi. Hâlen kullanmakta olan bu alfabe, Kiril esaslı alfabeler içerisinde en kullanışsız ve karmaşık olanlardandır. (Pekacar 1997: 2062-2066)

Kumuk Türkçesi gerek kullanıldığı coğrafya bakımından, gerekse gösterdiği dilbilgisi özellikleri bakımından göz önüne alınınca, Türk dilinin güneybatı kolu ile kuzeybatı kolu arasında bir geçiş lehçesi durumundadır. Zaten bazı araştırmacılar da yukarıdaki bilgiye uygun olarak Kumuk Türklerinin Oğuz ve Kıpçak boylarının karışmasıyla ortaya çıktığını savunmuşlardır. (Pekacar s.1-2) Bugün ise Kumuk Türkçesi Dağıstan Muhtar Cumhuriyetinde kullanılan altı edebi dilden biridir. Kumuk edebi dilinin kullanım alanı sınırlıdır. Kumuk Türkçesi ile gazete ve dergiler yayınlanmakta, radyo ve televizyon programlarında kullanılmaktadır. Ortaokulların 1. İla 3. sınıflarında dersler Kumuk Türkçesi ile verilmektedir. Kumukların %97,4'ü Kumukça'yı ana dili olarak kabul etmektedir. Ancak Kumukların %76,6'sı Rusça'yı iyi bilirler ve benimsemişlerdir. (Levitskaya 411-412)

1.2.Kumuk Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kumuk Türkçesi üzerine günümüze kadar yüzlerce çalışma yapılmıştır. Bu tez kapsamında burada bütün çalışmaları sayıp değerlendirmeye gerek görülmemiş, belli başlı yayınlara değinilmekle yetinilmiştir.

Türkiye dışında Kumuk Türkçesi üzerine yapılan ilk çalışma, Timofey Nikitiç Makarov'un 1848 yılında Tiflis'te yayımlanan *Tatarskaya Grammatika Kavkazskago Nareçiya* adlı grameridir. Bu kitabın adında her ne kadar Tatar ismi geçse de kast edilen Kumuk Türkçesidir. Bu gramerden sonra kayda değer çalışmaların başında N. K. Dmitriyev'in 1940 yılında Moskova'da yayımladığı *Grammatika Kumıkskogo Yazıka* adlı eseri gelmektedir. Aradan geçen yıllarda ortaya konan irili ufaklı çalışmalar bir yana bırakılacak olursak son olarak 2014 yılında Mahaçkala'da Rusya Bilimler Akademisi Dağıstan Şubesi tarafından yayımlanan *Sovremenniy Kumıkskiy Yazık* adlı eseri anabiliriz.

Türkiye'de ise Kumuk Türkçesi üzerinde en çok çalışan bilim insanı Çetin Pekacar'dır. Pekacar, Türkiye Kumuklarının ağızını yüksek lisans teziyle incelemenin yanında yayımlanmaya hazır olan Kumuk Türkçesi Gramerini yazmış, Ercilasun'un editörlüğünde hazırlanan Türk Lehçeleri Grameri (2012) adlı kitapta Kumuk Türkçesinin kısa gramerini kaleme almış, 13 binden fazla madde başı olan Kumuk

Türkçesi Sözlüğünü hazırlamıştır. Pekacar, aynı zamanda çeşitli kaynaklardan derlediği 3 binden fazla Kumuk atasözünü de kitaplaştırmıştır. Kültür Bakanlığı tarafından 2002 yılında yayımlanan Türkiye Dışındaki Türkler Antolojisi adlı eserin Kumuk Edebiyatına ayrılmış olan 20. cildinin hazırlanmasında da Pekacar'ın önemli katkısı vardır.

Türkiye'de Kumuk Türkçesi üzerinde yayımlanan diğer kitaplara bakacak olursakşunları görürüz:

Rıdvan Öztürk ve Osman Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006. Bu kitapta Kumuk Atasözleri ve Deyimleri karışık olarak verilmiştir.

Erol Öztürk, *Kumuk Şair Şeyit Hanum Alişeva'dan Seçme Şiirler*, Dizgi Ofset, Konya, 2006. Kitap, Kumukların yaşayan ünlü kadın şairlerinden Şeyit Hanum Alişeva ve şiirleri hakkında bir çalışmadır.

Aziz Merhan, *Dört Kumuk Masalı Üzerine Gramer İncelemesi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2008. Adından da anlaşılacağı üzere bu kitapta dört Kumuk masalının metinleri ve bu metinlerin gramer incelemesi vardır.

Erol Öztürk, *Kumuk Halk Şairi Yırçı Kazak*, Akçağ Yayınları, 2008. Kitapta Kumuk Türkçesi edebi dilinin oluşumunda öncü kabul edilen ünlü şair Yırçı Kazak'ın Zaman Gelir adıyla Dağıstan'da yayımlanan şiirleri ve onların çevirileri yer almaktadır.

Hakan Akca, *Kumuk Türkçesiyle Yazılmış Arap Harfli Bir Vaaz Kitabı*, 2018. Bu kitap, Arap harfleriyle yayımlanmış bir vaaz kitabının metnini ve metin üzerinde dil incelemesini içermektedir.

Türkiye'de Kumuklar hakkında iki doktora tezi hazırlanmıştır. Bunlardan ilki Osman Uyanık'ın Kumuk Türk Ağızları adlı doktora tezidir. Tezde Ç. Pekacar'ın 1998 yılında Dağıstan'da sahadan derlediği metinlere dayanan bir dil incelemesi yapılmıştır. İkinci doktora tezi, İsmail Bülbül'ün *Başlangıcından Rus Hakimiyetine Kadar Kumuk Türkleri ve Tarku Şamhallığı* adlı önemli çalışmasıdır.

Kumuklar üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan bazı araştırmacılar da şunlardır:

Fatma Hoşça, *Kumuk Türkçesinde Hayvan ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı*, Ardahan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Said Begeç, *Kumuk Türkçesi, Metin, Dil Özellikleri, Sözlük*, İnönü Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 1998.

1.3.Yansıma Kelime Nedir?

Yansıma sözcükler, doğadaki canlı veya cansız varlıkların çıkarmış oldukları seslerin taklidi ve bu varlıkların hareketlerinin tasviridir. Bu tür sözcükler, bütün dünya dillerinde olduğu gibi Türk lehçelerinde de fazlasıyla mevcuttur.

H. Zülfikar, yansıma sözcükler hakkında şunları söylemektedir: “Tabiatta canlı ve cansız bütün varlıklar dolaylı veya doğrudan bir takım hareketlerin, gürültülerin kaynağı durumundadır. Tabiatın bu hareketliliği ve canlılığı karşısında onu sürekli gözleyen, onun bir üyesi olan ve konuşma yeteneğine sahip olan insan; tatma, koklama, duyma, görme ve dokunma duyularının yardımıyla tabiattaki bu canlılığı ve hareketliliği tarih boyunca adlandırmaya, söz biçimine getirmeye çalışmıştır. Bu sözler ihtiva ettikleri uyumlu ve özellikli seslerden, kurallı yapılarından dolayı insanların daima ilgisini çekmiştir.” (1995:1)

Yansıma Sözcük, kaynağı tabiattaki canlı ve cansız tüm varlıklara ait seslerin dildeki yankılanması ve bu varlıkların icra ettiği eylemler neticesindeki hareketlerin tasviridir. Hamza Zülfikar yansıma sözcüklerin anlatımdaki ve yazı dilindeki işlevine şöyle değinmiştir. “Bir takım seslerin, gürültülerin insanda yarattığı duyuların adlandırmasında, bunların söz biçimine getirilmesinde ana dili kılavuz olmuş, dilin yapısına yaklaşılarak ses yansımalarına has bir sistem içinde tabiattan elde edilen bu gürültüler, kelimelere dönüştürülerek bu yolla canlı ve renkli anlatımlar sağlamıştır.”(Zülfikar, 1995:1)

Yansımalar, canlı cansız bütün varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtan, (özellikle canlı varlıkların) dış görünüşlerini ve hareketlerini betimleyen, insanların yalnız kendilerinin deri, koku ve tat alma yoluyla hissedebildiği duyuları, sezimleri karşılayan sözcüklerdir. (Koca,2012:1)

Araştırma konumuz olan yansıma sözcüklerle ilgili elde ettiğimiz bulgulara göre tasvir ve taklit edilen bu sözcüklerin evrensel değil ulusal nitelik taşıdığını görmekteyiz. Bu farklılık lehçeler arasında olduğunda kısmi, dil kökeninden kaynaklı bir farklılık olduğunda ise tam bir farklılık olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde köpeğin çıkardığı ses ‘havlama’, Kumuk Türkçesinde ‘haplama’ şeklinde birbirine benzerken farklı bir dil ailesinden olan İngilizce’de ise ‘woof’ veya ‘bark’ şeklindedir. Her dilin kendine özgü bir yapısı ve konuşurların algılayış biçiminden kaynaklı farklılıkların olması bu sonucu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte farklı dil ailelerine mensup dillerde birçok yansıma kelimenin, taklit edilen doğal sesleri tam değilse de benzer ve diller arasında ortak sayılabilecek sesleri ihtiva ettiği de gözden kaçmamaktadır. Örneğin silahın patlama sesini taklit etmeyle oluşan Türkçe **pat**, İngilizce **bang** kelimelerinin ikisi de patlayıcı sesleri barındırmaktadır.

Aksan da yansıma kelimelerin oluşumunu şöyle açıklamıştır: “Hangi dili ele alırsak alalım, doğadaki sesleri yansıtmaya, taklit etmeye yönelik öğelere rastlarız. Bu öğeler insan ve ses bağırımlarıyla kükreme, havlama gibi hayvan seslerini yansıttıkları gibi, ses çıkaran her türlü varlığın seslerini vermeye de yönelirler. Türkçemizdeki miyavlamak, havlamak, böğürmek, kükremek, gıdıklamak, melemek gibi hayvan

seslerini gösteren eylemlere eğilirse bunların temelde belli seslerin taklidine dayandığı, sonradan dilin belli kalıplarına dökülerek eylemleştğini görürüz.” (Aksan,2009: 96)

Balkaya, yansıma sözcüklerin doğadaki sesi tam anlamıyla yansıtamayacağını ifade eder. Bu sözcükleri, konuşulan dilin kurallarına göre ifade ettiğimizi belirterek lehçeler arasında bile farklılıklar olabileceğini söyler. “Gerçekte hiçbir sözcüğün dış gerçeğin çıkardığı bir sesi tamamen öykündüğü ileri sürülemez. Ancak bir nesnenin ya da canlının çıkardığı sesin bir uzlaşma sonucu ülküsel bir biçim kazanarak uyandırdığı işitimsel izlenimle dilin sözcükleri yaptığımız kendi sesleri arasında yakınlık kurularak bir sözcüğün yansıma olduğu kabul edilebilir. Bu konuda farklı dillerde aynı sesin farklı biçimlerde yansındığı bir kanıt olarak öne sürülebildiği gibi hatta aynı dilde aynı sesin farklı dönemlerde ya da bölgelerde farklı yansıtılmaya çalışıldığı da saptanabilir.” (Balkaya: 1996:9).

Yansıma sözcükler sadece taklidi sözlerden ibaret değildir. Titremek, fırlamak, zıplamak gibi tasviri yansıma fiillerin sayısı da hiç azımsanmayacak kadar çoktur. Nitekim Banguoğlu, yansıma sözcükleri taklidi sözler ve tasviri sözler olmak üzere iki kısımda inceleyip oluşumu ve cümledeki görevleri hakkında bilgi vermektedir. “Yansıma kelimeyi, insanın dış dünyada işittiklerini, algıladıklarını dilinin imkânları nispetinde taklit ederek veya betimleyerek çıkardığı seslerden örülü dil birlikleri şeklinde tanımlayabiliriz. Bu dil birlikleri, dilde tek başına veya isimden isim ve isimden fiil yapma ekleri ile genişletilerek kullanılır. Yansıma kelimeler kök olarak isim kökü karakterindedir. Ancak getirilen eklerle isim, sıfat ve fiil görevinde kullanılabilir (Banguoğlu, 2004: 402).

Omuralieva, Banguoğlu gibi yansıma sözcükleri ses yansımaları kelimeler ve biçim yansımaları sözcükler olarak ikiye ayırıp incelemiştir. “Canlı ve cansız varlıklardan çıkan sesi taklit eden kelimeler ses yansımaları kelimelerdir. Nesnelere dış görünüşünü veya onların hareketlerini tasvir eden kelimeler ise biçim yansımaları kelimelerdir.” (Omuralieva, 2015: 59).

Tüm bu bilgiler ışığında biz de çalışmamızda incelediğimiz yansıma sözcükleri “ses yansımaları sözcükler” ve “biçim yansımaları sözcükler” olarak iki grupta ele alarak inceledik.

1.4.Yansıma Sözcüklerle İlgili Çalışmalar

Ahmedi Iskakov, Kazak Tilinin Fonomorfologiyalık Kuruluşunun Tarihi Turgıdan Saraptav adlı çalışmasında (1999) Kazak Türkçesindeki yansımaların yapısı, kuruluşları, anlamları ve kullanım şekilleri konusunda bilgi vermiştir.

Husayın Köbey, Dıısbeyneleviştik Teoriyasının Negizderi (2009) adlı eserinde tasvir yansımalarını ele almıştır.

şonkeşov Bayırjan Seysenbekulı (2009)daha çok yansımaların türetilme konusu üzerinde durmuştur.

şota Karlığaş Nuğmankızı(2004) “Taklit Yansıma Fiillerinin Etimolojik Esasları” adlı çalışmasında yansımalarından türeyen fiilleri etimolojik açıdan ele almıştır.

ř.ř. Sarıbayev, Kazak Tilindegi Elikteviş Sözder (1982) adlı araştırmasında yansıma sözcüklerin sınıflandırılmasını yaparak çeşitli yönlerden incelemiştir.

Dursun Balkaya'nın Yansılama ve Almanca-Türkçe Ses Yansımalı Sözcükler başlıklı bir Yüksek Lisans Tezi vardır (1996).

Duygu Kut Janjua, Japoncada Yansımalı Sözcükler başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlamış, bu çalışmasında Yansımalı kelimelerin kaynaklarına göre sınıflandırmasını yapmıştır (2000).

Ergün Koca, Kırgız Türkçesinde yansıma kelimeleri ele alan birçok makale yazmıştır. “Çocuk Dilindeki Yansıma Kelimeler” başlıklı birinci makalede Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde yer alan çocuk dilindeki yansıma kelimeleri karşılaştırmıştır. “Kırgız Türk Dillerinde Ev Hayvanlarındaki Yansıma Kelimeler” adlı ikinci çalışmasında hayvanların çıkardığı sesleri ve hayvanlar için kullanılan kelimeleri ele almıştır. “Yansıma Kelimelerin Anlam Bakımından Özellikleri” adlı üçüncü makalesinde yansımalar anlam açısından ele alınmıştır. “Kırgız ve Türk Dillerindeki Yansıma Kelimelerin Türetilme Sistemi ve Türetme Ekleri” adlı dördüncü makalesinde yansımaların türetildeği ek sistemini ortaya koymaktadır. Yansıma ikilemelerle ilgili çalışması, “Kırgız Türk Dillerindeki Yansıma Sözcüklerden Oluşan İkilemeler”dir.

Bunların dışında “Kırgız ve Türk Dillerindeki Yansıma Kelimelerin Gramatik Özellikleri” “Yansıma Kelimelerin Fonetik Özellikleri”, “Yansıma Kelimelerle İlgili Kullanılan Terimler”, “Yansıma Kelimelerin Tabiyatı”, “Yansıma Kelimelerle İlgili Yapılan Çalışmalar”, “Yansıma Kelimelerin Edebi Eserlerde Kullanımı” adlı makaleleri de diğer çalışmalarıdır.

Tüm bu çalışmalar dışında Dîvân-ü Lügât'it-Türk'teki yansıma sözcüklerle ilgili üç adet çalışma mevcuttur. Bunlar; “Dîvân-ü Lügât'it-Türk'teki Yansıma Fiil ve Ad Yapan Belli Başlı Ekler”, “Dîvân-ü Lügât'it-Türk'teki Yansıma Kelimelerin Leksiko-Semantik Analizi” ve “Dîvân-ü Lügât'it-Türk'teki Yansıma Kelimelerin Fonetik Özellikleri” adlı makaleleridir.

Fettah Karahan, Çağdaş Türk Lehçelerinde Yansıma Kelimeler (2011) adlı çalışmasında yurt içinde ve dışında yapılan çalışmalara ve yansıma kelimelerin nasıl tahlil edilebileceğine dair genel bilgi vermiştir. Ayrıca Çağdaş Türk lehçelerinde ortak yansıma kelimeler, Türk destanlarında kullanılan yansıma kelimeler ve son olarak sözlük, sonuç ve kaynakça yer almaktadır.

Hamza Zülfikar'ın Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler (1995) adlı bir kitabı vardır. Zülfikar'ın çalışması; giriş, ses bilgisi açısından yansımalar, yapı bilgisi açısından yansımalar, yansımalarda ikileme, sonuç, kavramlar dizini, sözlük olmak üzere 7 ana başlıklardan oluşmaktadır. Giriş kısmında yansımalarla ilgili yurt içinde ve dışındaki çalışmalara, dilin doğuşu açısından yansımaları kelimelere, çocuk dilinde ses yansımalarına değinilmektedir. Ses bilgisi kısmında yansıma kelimeler üzerinde gerçekleşen ses hadiseleri ana başlıklar oluşturularak ortaya konuşmuştur. Yapı bilgisi kısmında yansımalar üç genel başlıkta toplanmış ve oluşum şekilleri incelenmiştir. Yansımalarda ikileme kısmında Türkçede ikileme olarak yer alan kelimeler tespit edilmiş ve ele alınmıştır. Sözlük kısmında ise yansıma kelimelerin tamamı alfabetik bir sıra içerisinde yer almaktadır. En son kısmında da kaynakça bulunmaktadır. Bu çalışmada yansımalar birincil ve ikincil biçimler olarak ele alınmıştır. Birincil kelimeler tek heceli yansımaları, ikincil biçimler ise birden fazla heceli kelimeleri kapsamaktadır. Hece sayısına göre bir sınıflandırma yapılmış ve çok sayıda yansıma kelime tespit edilmiştir.

Baturay, İngilizce olarak hazırladığı yüksek lisans çalışmasında Türkçe yansıma ikilemelerdeki ses değişimleri konusunu araştırmakta ve ses değişmesi üzerine bir çözümleme önermektedir. Çalışmada veri olarak ünlü ve ünsüz değişimleri ile ilgili belirli bir sistemin var olup olmadığı sorusundan yola çıkılmaktadır (2010).

Erkan Hirik ve Ahmet Turan Türk, Ortak Türkçe Üçgeninde Yansıma Sözlerin Durumu adlı makalelerinde yansıma kelimelerin lehçeler arası bir karşılaştırılmasını yapmıştır. Bu karşılaştırma; üç lehçede ortak olanlar, iki lehçede ortak olanlar ve ortak olmayanlar şeklinde üç başlık altında incelenmiştir (Hirik ve Türk 2013: 383-396).

Bu tezin konusu olan Kumuk Türkçesindeki yansıma sözcüklerle ilgili kısa bir incelemeye, Rusya Bilimler Akademisi Dağıstan Şubesi tarafından 2014 yılında yayımlanan *Sovremenniy Kumıkskiy Yazık* adlı gramer kitabında rastlıyoruz. Bu kitapta kısaca yansıma kelimelerin tanımı yapılmış, yansıma görevini nasıl yerine getirdikleri üzerinde durulmuş, aslında isim olan yansıma kelimelerin -illa, -ille ekleriyle fiilleştirilebildikleri veya **bol-** “olmak” ve **et-** “etmek” yardımcı fiilleriyle

birleşik fiiller kurabildikleri anlatılmış ve kullanılış özellikleri açıklanmıştır. Kitapta ayrıca yansıma kelimeler semantik bakımdan şu 3 gruba ayrıldığı belirtilmiştir:

1. İnsan eylemlerinin taklidi: **ha-ha-hay** “gülme taklidi”, **ahi-ahi**“ağlama taklidi”, **qah-qah**“öksürük taklidi”, **tanq-tanq**“vuruş, darbe taklidi”, **tapur tupur**“koşma taklidi”, **şibir-gübür**“fısıltı taklidi”.

2. Hayvanların çıkardığı seslerin taklidi: **maw-maw** “miyav-miyav”, **haw-haw** “hav hav, köpek havlaması”, **kükkürü-kü** “üürü üü, horozun ötüşü”, **iha-iha** “kişneme”, **qaq-qaq** “gıdak gıdak, gıdaklama taklidi”, **qarq** “gak, karga taklidi”, **ba-a-a** “mee, meleme taklidi”, **mu-u-u** “möö, böğürme taklidi”.

3. Doğal olayların veya çeşitli nesnelerin seslerinin taklidi: **dabur-dubur** “gök gürültüsü taklidi”, **tax-tux** “atış taklidi”, **şar-şur** “akan su sesinin taklidi”, **gür-gür** “akarsu, akan suyunu taklidi”, **tır-tır** “gıcırta taklidi”, **wuw-w, waw-w** “ıslık veya ok, mermi sesinin taklidi”, **şax-şux** “hışırta taklidi”, **çart-çurt** “çatırta taklidi”, **xart-xurt** “sürtünme seslerinin taklidi”.

İKİNCİ BÖLÜM

KUMUK TÜRKÇESİNDE YANSIMA KELİMELER

Çalışmalarımız neticesinde elde ettiğimiz yansıma kelimeler her yönüyle ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bölümde Kumuk Türkçesindeki yansıma kelimeler; “ses yansımali kelimeler” ve “biçim yansımali kelimeler” şeklinde iki başlık altında incelenecektir.

2.1. Ses Yansımali Kelimeler

Göğün gürlemesini, ırmağın akışını, ağacın çatırdamasını, kuşların cıvıldamasını ifade ederken yansıma kelimelere başvururuz. Örneğin Türkiye Türkçesinde rüzgârın eserken çıkarmış olduğu sesi ifade etmek için “uğuldamak” taklidi kullanılırken Kumuk Türkçesinde “gürüllemek” taklidi kullanılmaktadır.

Ses yansımali kelimeler, doğadaki canlı cansız tüm varlıkların hareketleri sonucunda ortaya çıkan seslerin taklididir. Bu tür yansıma kelimelerde, tabiatta meydana gelen sesleri bizim nasıl algıladığımız veya bu sesleri bizim nasıl kullandığımız önem arz etmektedir.

Kumuk Türkçesinde ses yansımali kelime sayısı diğer yansıma türlerine göre en çok örneği bulunan yansımali kelimelerdir. Bu başlık altında tabiatta meydana gelen sesleri taklit etmek için Kumuk Türkçesinin söz varlığında yer alan ses yansımali kelimeleri alfabetik sıraya göre, varsa örnek kullanımlarıyla birlikte aşağıda sıraladık.

2.1.1. İnsan Kaynaklı Ses Yansımali Kelimeler

ah: ah; **ah urmaq:** inlemek, inildemek, oflayıp, puflamak, of çekmek. (KTS, 354)

bozlamak: acı acı ağlamak, hüngür hüngür ağlamak. Ağlama esnasında (KTS, 80)

cancal: dalaş, hır gü, ağız kavgası; ihtilaf, anlaşmazlık; **cancal etmek:** dalaşmak, hırlaşmak. (KTS, 90)

cımırlamaq: gıcıklamak (boğaz içinde) (KTS, 91)

çır-çırından: paldır küldür, yuvarlana yuvarlana **çırçırından yığılmaq** paldır küldür yuvarlanmak. Yuvarlanma esnasında çıkan sesi taklit eden yansıma kelimedir. (KTS, 105)

çır-çırından: paldır küldür, yuvarlana yuvarlana; **çır-çırından yığılmaq** paldır küldür yuvarlanmak. (KTS, 105)

dabır- dubur: ayak patirtısından çıkan sesi taklit eden ses yansımali sözcüktür. Cümlelerde ikileme şeklinde görülmektedir. (KTS, 109)

dap dap: güm güm; **yüreğim dap dap ura:** yüreğim güm güm atıyordu. (KTS, 354)

güñüremek: 1. kendi kendine sessizce, alçak bir ses tonuyla şarkı söylemek; şarkı mırıldanmak veya bir durum karşısında hoşnutsuzluğu ifade eden düşük, anlaşılmayan sesin yansıması olan sözcüktür. (KTS, 147)

güñürew:güñüremek'ten iş is.; **güñürew etmek:** hafif hafif şarkı söyleme, şarkı mırıldanma. (KTS, 147)

gürüllemek: homurdanmak. İnsanların can sıkıntısıyla veya sinirle yarı anlaşılır yarı anlaşılmaz bir şekilde çıkarmış olduğu sesleri taklit eden ses yansımali kelimelerdir. Sözcük türü olarak cümlelerde genellikle fiil olarak bulunmaktadır. (KTS, 147)

haray-huray: bağırıtı çağırıtı, gürültü patırtı. **haray huray salmaq** gürültü koparmak, velveleye vermek. (KTS, 153)

hay-huy: gürültü, patırtı, yaygara. **hay-huy salmaq** gürültü koparmak. Öfke dozunun yüksek olduğu ortamlarda karmaşık olarak çıkan seslerin taklidi olan yansımali kelimedir. (KTS, 155)

hınq: hıçkırık. **hınq etmek** hıçkırık; **hınq etip yılamaq** hıçkırarak ağlamak; **Ol hınq mınq dedi, tek bir zat da ayta bolmadı** o, hık mık dedi, ama bir şey söyleyemedi. Hıçkırma esnasında çıkan sesi taklit eden yansıma kelimesidir. Cümlelerde ikileme şeklinde de görülmektedir. (KTS, 156)

ıçqınmaq: ıkmak, kendini zorlamak. **Ol ıçqımp yılay edi** O kendini zorlayarak ağlıyordu. İnsanın bir eylemi gerçekleştirirken fiziksel yönden zorlanması esnasında çıkarmış olduğu “ık” sesinden türeyen yansıma kelimesidir. (KTS, 161)

ıña-ıña: yeni doğmuş süt bebeğinin sesinden taklidi kelime. (KTS, 165)

ıñırmaq: inlemek, inildemek; **awruw ıñırma başladı** hasta inlemeye başladı. Genellikle şiddetli bir ağrı çeken kişinin çıkarmış olduğu sesi taklit eden yansıma kelimesidir. (KTS, 166)

kekirmek: geçirmek. Geçirme sesinin taklidinden türemiş ses yansımali kelimesidir. (KTS, 176)

lap lap: yüregim lap-lap etme başladı: yüregim şiddetli çarpmaya başladı. Kalbin atış sesini taklit eden ses yansımali kelimesidir. (KTS, 187)

lap: şu yerde ol lap dep esime tüşdü orada o birden aklıma geldi. (KTS, 187)

laqr: konuşma, sohbet, laf; **boş laqr** boş laf, boş konuşma. “laq” sesini taklit eden yansımali kelimesidir. (KTS, 187)

manqa: hımhım; **manqa söylemek** hımhım etmek, burnundan söylemek. (KTS, 193)

meltek: kekeme. (KTS, 198)

mınc: **mıncın çığarmaq:** Hık demek, ses çıkarmak. Hık sesinden türemiş ses yansımali kelimedir. (KTS, 199)

mırıl: mırılı. Mırıldama sesini taklit eden ses yansımali kelimedir. (Metinlerden)

mırılamaq: mırıldamak, mırıldanmak. Mırıldanma sesinin taklidi olan yansıma kelimedir.(KTS, 199)

oquranmaq: öfkeli öfkeli homurdanmak, kızgın kızgın söylenmek. Homurdanma sesinin taklidi olan yansıma kelimedir.(KTS, 215)

ökürüp yılamaq: hüngür hüngür ağlamak. (KTS, 222)

pırillatmaq: fırlatmaq; **pırillatıp taşlap yibermek** bir şeyi fırlatıp atmaq. Nesnenin fırlatılma esnasında çıkardığı sestən türeyen yansımali kelimedir.(KTS, 23)

pıx-pıx: **pıx-pıx dep külemek** kıs gülmeq. (KTS, 232)

puşurğanmaq: hoşnutsuzluk göstermek, homurdanmaq. (KTS, 238)

qarıqhırıltılı, kısık; **qarıq tawuşkısık** (veya çatlak) ses. (KTS, 250)

qarlıqrwhırıldama, ses kısıklığı. (KTS, 251)

qarlıqdırmaq: hırıldatmaq, sesini kıstırmak. (KTS, 251)

qarlıqmaq: hırıldamak; sesi hırıltılı çıkmak, sesi kısık çıkmak. (KTS, 251)

qıçırmaq: bağırmaq, bağırıp çağırmaq. **Açdan içim qıçıra** açlıktan karnım zil çalıyor, gurulduyor. (KTS, 259)

sıbış: fisiltı. (KTS, 310)

sıbışlaşmaq: fisıldaşmaq, birbirine fisıldamak. (KTS, 311)

şampıllamaq: yerken avurtlarını şapırdatmaq. (KTS, 307)

şampıllaw: avurtlarını şapırdatma. (KTS, 307)

şapırlatmaq: şapırdatmaq, vurmaq, çarpmak; **suwnu şapırlatmaq** suya şaplaklar indirmek, suyu şapırdatmaq. (KTS, 308)

şıbışlamaq: fisıldamak **qulaqğa sıbışlamaq** kulağa fisıldamak. (KTS, 310)

şıbışlaw: fisıldama. (KTS, 311)

şınq-mınc: hık mık; **artda şınq-mınc demegiz** sonra hık mık demeyin. (KTS, 311)

şibür-gübür: fisiltıdama, fisıl fisıl; **şibür-gübür etmek** fisıldamak, fisıldaşmaq, gizli gizli konuşmaq. (KTS, 311)

şüşgürmek: aksırmak, hapşırmaq; **ol awaz etip şüşgürdü** o gürültüyle hapşırdı. (KTS, 313)

şüşgürtmek: hapşırtmaq, aksırtmaq, hapşırmasına vesile olmaq. (KTS, 313)

tamşanmaq: 2. dudaklarını şapırdatmaq, ağızını şapırdatmaq. (KTS, 320)

tapır-tupur: hızlı ayak patırtısı, takırtısı. (KTS, 322)

üfürmek: üfleme fiilinin ses yansıması olan kelimedir. **Sütge awzu bişgen suwuq suwnu üfürüp içər:** atasözü. Sütten ağız yanan yoğurdu üfleyerek yer. (KTS, 49)

üfürük: 1) mesane, sidik torbası 2) kese, torba; **öt üfürüğü** öd (veya safra) kesesi; **oyunçaq üfürük** balon (çocuk oyuncağı). (KTS, 359)

üyrülüp: fişkıarak. **gözyaşları üyrülüp üyrülüp ağa** gözyaşları fişkıra fişkıra (veya sel gibi) akıyor. (KTS, 361)

xırl: hırıltı sesi.

xırıllamaq: hırıldamak, hırlamak; **xırıllap söylemek** hırlayarak konuşmaq, hırıldamak. (KTS, 373)

xırıllaw: hırıltı, hırıldama. (KTS, 373)

yılamıramaq: ağlayacak gibi olmaq, ağlamaklı olmaq; **ol yılamırap söyle yedi** o, ağlayacak gibi konuşuyordu, ağlamaklı olarak konuşuyordu. (KTS, 395)

zırl: zırıltı sesi.

zırıllamaq: zırıldamak, titremek. (KTS, 408)

ziril: zırıltı sesi.

zirillemek: titremek, zangırdamak; **yer terbeniwden tereezeler zirilledi** yer sarsıntısından pencereler zangır zangır titredi. (KTS, 408)

zirilletmek: titretmek, zangırdatmaq. (KTS, 408)

2.1.2. Hayvan Kaynaklı Ses Yansımaları Kelimeleri

Baqıllamaq: 1) ördek vak vak etmek, vaklamak, **babişler baqıllay** ördekler vak vak ötüyor. 2) kurbağa vırak vırak ötmek, vıraklamak; **baqalar baqıllay** kurbağalar vıraklıyor. (KTS, 60)

Baqıllaw: 1) Ördek sesi vak vak etme; 2) kurbağa sesi vıraklama. (KTS, 60)

cağıllamaq: cıvıldamak, cıvıldaşmaq. **cımcıqlar cağıllap terekden teregke uçdular** serçeler cıvıldaşıp ağaçtan ağaca uçtular. (KTS, 89)

cağıllaşmaq: cıvıldaşmaq. Kuşların hep bir ağızdan cıvıldaması. (KTS, 89)

cıw-cıw:cıvıl cıvıl, cik cik; **cımcıqlar cıw-cıw dep qıçıra** serçeler cıvıl cıvıl bağılıyor, serçeler cıvıldıyor. (KTS, 92)

cıwullamaq (krş. cuwullamaq): cıvıldamak, mec. hızlı hızlı ve susmaksızın konuşmaq. (KTS, 92)

cuwullamaq(krş. cıwullamaq): cıvıldamak, cıvıldaşmaq; **cücekler cuwullaylar** civcivler cıvıldaşıyor. (KTS, 94)

cuwullatmaq: **cuwullamaq**'tan ettirgen fiil(KTS, 94)

cuwullaw: cıvıldama, cıvıltı. (KTS, 94)

çarnaw: cıvıltı, cıvıldama. (KTS, 99)

çırtillaw: cırıldama, cırıltı; **çegertkileni çırtillawu** çekirgelerin cırıldaması, cırıltısı. (KTS, 105)

gükük: hüthüt, çavuş kuşu. (KTS, 145)

gürgür: hindi; **gürgür et** hindi eti. (KTS, 147)

hançillamaq: cıyıklama, zırıldamak(sızlanarak). (KTS, 151)

hantsıllamaq: inlemek, cıyıklamak;acı acı; ince ince ulumak(köpek hak.), **it suwukdan hantsıllay edi** köpek soğuktan cıyıklıyordu. **Hantsıllağanıñ taman!**Zırıldadıñın yeter! (KTS, 151)

hap: havlama sesi.

haplamaq: havlamak **İtler haplay** köpekler havlıyor. (KTS, 151)

haplaw:havlama. **İtleni haplawu** köpeklerin havlaması. (KTS, 151)

haw-haw: köpek havlamasının taklidi, hav hav. (KTS, 154)

hawlamaq 2: havlamak, **hawlap çapmaq** havlayarak koşmaq. (KTS, 154)

hımıllamaq: hırıldamak, hırlamak(köpek hak.)**İt hımıllamağa başladı** köpek hırlamaya başladı. (KTS, 156)

hımıllaw: hırlama, hırıldama. (KTS, 156)

hır-mır: hırgür; **itler cıyılğan yerde hır-mır bolur** atasözü.İtlerin toplandığı yerde hırgür olur. (KTS, 156)

kürtüllemek: gurk tavuğun sesinden taklidi kelime. (KTS, 185)

kisdirmek: birine saldırtmak, tahrik etmek, kışkırtmak. (KTS, 178)

kişnemek: kişnemek. **At kişnedi** at kişnedi. (KTS, 179)

irillamaq: hırlamak; **it irilladı** köpek hırladı. (KTS, 166)

küşlemek: kümes hayvanlarını kovalamak; **tawuqlanı küşlemek** tavukları kovalamak. (KTS, 186)

laqlaq: Leylek. **Laqlaqnı uyası** leyleğin yuvası. (KTS, 188)

mañıramaq: melemek. (kuzular hak.)(KTS, 193)

mawullamaq: miyavlamak. (KTS, 196)

mawullaw: miyavlama. (KTS, 196)

mızılamaq: cıvıldamak, cıvıldaşmak. (KTS, 200)

müñüremek: böğürmek, melemek. (KTS, 204)

pışğırmaq: puflamak. **At pışğırdı** at gürültüyle soluk verdi, pufladı. (KTS, 232)

pırılamaq: pırlamak, havalanmak **torğay pırıllap uçup getdi** toyğar pırıllayıp uçup gitti. (KTS, 232)

qaqıllamaq: bağırmaq, ötmek (karga gibi kuşlar ve tavuk gibi kümes hayvanları için); gitgıdak etmek, gıdaklamak **tawuqlar qaqıllay** tavuklar gıdaklıyor(KTS, 247)

sısıllaw: tıslama, ıslık çalma, ıslık çalar gibi ses çıkarmak (msl. yılan gibi bir hayvan) **bir toqtamaygan sısıllaw da bar** kesilmeyen bin tıslama var. (KTS, 295)

şanq-şanq: tak tak, tık tık; **tonqtonqnu ömürü şanq-şanq bulan geter.** Ağaçkakanın ömrü tak tak ile geçer. (KTS, 307)

tonqtonq: ağaçkakan; **tonqtonqnu ömürü şanq-şanq bulan geter.** Ağaçkakanın ömrü tak tak ile geçer. (KTS, 307)

waj-wuj: kuşların gürültülü cıvıltısı için taklidi kelime. **cımçıqlar waj-wuj dep turalar** serçeler cıvıl cıvıl ötüyorlar. (KTS, 365)

wızılamaq: vızıldamak, vız vız etmek; cırlamak, cır cır etmek; **cibin wızıllay** sinek vızıldıyor. (KTS, 367)

wızılław: vızıltı, vızıldama; cırlama, cır cır ötme. (KTS, 367)

wawullaw: vızıltı, vızılama, vızıldama. (KTS, 366)

zuwullamaq: vız vız etmək, vızıldamak, çınlamak. **Qulağı zuwullamaq** kulağı çınlamak **(KTS, 409)**

2.1.3. Cansız Varlık Kaynaklı Ses Yansımali Kelimeler

boquramaq: kaynamak (su, petrol), fokurdamak; çağıldayarak akmak **boqurap** **çığağan bulaq suw** çağıldayarak çıkan kaynak suyu. **(KTS, 78)**

boquraw: kaynama, fokurdama, çağıldama. **(KTS, 78)**

cangırlamaq: tıkırdamak, şangırdamak, şingırdamak. **(KTS, 90)**

cağırlamaq: gürllemek, tıkırdamak, çıtırdamak; gürlüdemek, çınlamak, şangırdamak. **(KTS, 90)**

cağırlatmaq: bir şeyi tıkırdatmaq, çıtırdatmaq, şangırdatmaq, çınlatmaq. **(KTS, 90)**

cııllamaq: cızırdamak, çıtırdamak, çatırdamak (kızarıırken, yanarken). **(KTS, 91)**

cııllaw: cızırdama, çıtırdama, çatırdama (kızarıırken, yanarken). **(KTS, 91)**

cıñır-cıñır: . çınlama, çingırdama. Taklidi kelime; çingır çingır. **(KTS, 91)**

cıñırlamaq: çingırdamak, çınlama; şingırdamak, tıngırdamak. **(KTS, 91)**

cıñırlatmaq: bir şeyi şingırdatmaq, tıngırdatmaq. **(KTS, 92)**

cıñırlaw: çınlama, çingırdama; şingırdama, tıngırdama. **(KTS, 92)**

cırıllamaq: şırıldamak, şarıldamak, şarıl şarıl akmak, şırıl şırıl akmak. **Suw cırıllap ağa** su şırıl şırıl akıyor. **(KTS, 92)**

çartıllamaq: ağaçlar çartıllap yana ağaçlar çatırdayarak yanıyor. **(KTS, 99)**

çartıllamaq: çıtırdamak. **agaçlar çartıllap yana ağaçlar çatırdayıp yanıyor.** **(KTS, 382)**

çartlamaq: çatlamak, çatlak vermek; **otda yimik çartlay** ateşte gibi çatlıyor. **(KTS, 99)**

çertmek: fiske vurmak, çenetlemek, kırmak; **urluq çertmek** çekirdek çitlemek. **(KTS, 101)**

çırtıllamaq: cırıldamak, çatırdamak, çıtırdamak. **(KTS, 105)**

dañırlamaq: tangırdamak, tıngırdamak, çınlamak. **(KTS, 110)**

köküremek: gürllemek, gümbürtü. **kök kökürey:** gök gürlüyor. (KTS, 182)

kökürew: gürltü. (KTS, 182)

lipillemek: yanıp sönmek, pır pır etmek. **lampa lipillep söndü** lamba pır pır etti ve söndü. (KTS, 189)

lip-lip etmek: yanıp sönmek, pır pır etmek. **mayçıraq lipilley** mum parıldıyor. (KTS, 189)

lip-lip: pır pır sesinin taklidi (lamba).

mayırmaq: kanırmak, sökmek, koparmak, çekip koparmak. **Ol terekni tamurları bulan mayırıp aldı.** (KTS, 197)

ökürmek: uğuldamak, vızıldamak; gürlüdemek. **ökürüp yılamaq** hüngür hüngür ağlamak, **yel öküre** rüzgar uğulduyor. (KTS, 222)

qacillamaq: gıcırdamak; **birden eşik qacilladı** birden kapı gıcırladı. (KTS, 242)

qacillaw: gıcirtı **qarnı qacillawu** kar gıcirtısı, karın gıcirtısı (KTS, 242)

qañçillamaq: gıcırdamak; **qañçillap eşik açıldı** gıcırdayarak kapı açıldı. (KTS, 245)

qaqmaq: 1. tak tak etmek, güm güm etmek. (KTS, 247)

qarıllamaq: tangır tungur etmek. (KTS, 250)

qarıllaw: tangırdama, tungurdama. (KTS, 250)

qarıq tawuş: hırıltılı ses. (KTS, 348)

qarlıqmaq: hırıldamak, sesi hırıltılı çıkmak. (KTS, 251)

qıçillamaq: çıtırdamak, gıcırdamak. (KTS, 259)

qıçillawu: gıcirtı. **Qırğıçnı qıçillawu** kazağın gıcirtısı. (KTS, 260)

qıçırmaq: gıcırdamak, diş gıcırdamak (insan hak.) (KTS, 259)

qıçırmaq gıcırdatmak; **ol tişlerin haman qıçırata edi** o devamlı olarak dişlerini gıcırdatıyordu. (KTS, 260)

qıçıraw: gıcirtı, gıcırdama. (KTS, 260)

qoñuraw: zil, çingirak **Qoñurawların zañırlatıp naqıra qaqdım wa yırladım** zillerini şingırdatıp davul çaldım ve yır söyledim. KTS, , 267)

qoñurawlu çınlayan; **qoñurawlu awaz** çınlayan (veya çın çın öten)ses. (KTS, 267)

qorullamaq: guruldamak. (KTS, 268)

sarnamaq: ötmek, cıvıldamak. **Quş sarnay** kuş cıvıldıyor. (KTS, 288)

sebelemek: serpelemek, çiselemek; **yañur sebeley** yağmur çiseliyor. (KTS, 291)

sığanaq: çise, çisenti, ahmak ıslatan; **sığanaq gele** yağmur çiseliyor, çisenti geliyor. (KTS, , 293)

sızgırışmaq: ıslık çalmaya başlamak, vızıldamak. **yel sızgıra** rüzgar ıslık çalıyor, rüzgar vızıldıyor. (KTS, 296)

sızgırıw: ıslık, ötme, ötüş; vızıltı. (KTS, 296)

sızğırmaq: ıslık çalma, ötmek, vızıldamak. (KTS, 296)

sızlamaq: sızlamak, yanılmak; **onu sızlayğan yeri yoq** onun sızlayan yeri yok. (KTS, 296)

süren salmaq: gürültü patırtı koparmak. (KTS, 305)

şapırmaq: sıvı maddeleri aktarmak, kaptan kaba boşaltmak; **çaynı şapırıp suwutmaq** çayı kaptan kaba geri boşaltarak soğutmak. (KTS, 308)

şapır-şupur: su şapırtısının taklididir. (KTS, 308)

şaqırlamaq: çatırdamak, şakırdamak, cıvıldamak, gıcırdamak. **quruğan butaqlar şaqırlamağa başladı** kuruyan dallar çatırdamaya başladı. (KTS, 308)

şaqırlaw: çatırtı, çıtırtı, cıvıldama, fıkırdama. (KTS, 308)

şaqır-şuqur: taklidi kelime; şangırtı, gıcırtı, çatırtı, çıtırtı. **şaqır şuqur etmek** şakır şukur etmek, şangır şungur etmek, çatır çutur etmek, çatırdamak, şakırdamak, cıvıldamak, gıcırdamak. (KTS, 308)

şar: şarıltı, çağlıtı, hışırtı sesinin taklidi. **şar dep aqmaq** şar diye akmak, birden bire bolca akmak, oluk gibi akmak. (KTS, 308)

şarq: **şarq dep begitmek** tık diye kapamak, şak diye kapamak. (KTS, 308)

şarşar: şelale, çağlayan. Suyun akışı esnasında çıkarmış olduğu sesin taklidi olan yansıma kelimesidir. (KTS, 308)

şart: taklidi kelime. Şırak; **qılıçın şart dep suwurdu** kılıcını şırak diye yıldırım hızıyla çekti (kınından çıkardı)(308)

şartıllamaq: çatırdamak, şakırdamak. (KTS, 308)

şatırlamaq: hışırdamak, çıtırdamak, çatırdamak, kütürdemek. (KTS, 309)

şatır-şutur: taklidi kelime. Çatır çutur, hışırtı, çıtırtı. (KTS, 309)

şax: taklidi kelime. Şırıltı, şarıltı, çağıltı. **Yağurşax dep yawa** yağmur şakır şakır yağıyor. (KTS, 309)

şaxıllamaq: şarıldamak, şırıldamak, şarıl şarıl akmak, şırıl şırıl akmak. (KTS, 309)

şırillamaq: şırıldamak, şarıldamak, şarıl şarıl akmak. (KTS, 311)

şırillaw: şırıltı, şarıltı; şırıldama, şarıldama(su)(KTS, 311)

şıtırlamaq: 1. kımıldamak, kıpırdamak; 2. hışırdamak, hışıldamak, fişirdamak. (KTS, 311)

şıtırlaw: hışırtı, fişırtı, hışıltı; hışırdama, fişırdama, hışıldama. (KTS, 311)

şuw: Ok, mermi, kırbaç gibi cisimlerin hızlı hareketiyle çıkardıkları sesin taklidi. (Metinlerden).

şuwullamaq: hışırdamak, fişirdamak, tıslamak. (KTS, 313)

tanq: takırtı, tak tak sesi. (KTS, 321)

taqıllamaq: tangır tungur etmek, takırdamak. (KTS, 322)

taqıllawuç: geveze, circır, zevzek, çenebaz. (KTS, 322)

taqır-tuqur: takırtı, takırtı tukurtu; **taqır-tuqur etmek** takırdamak, takır tukur etmek. (KTS, , 322)

tarıllamaq: tangır tungur etme. (KTS, 323)

tırillamaq: tangır tungur etmek, tırıldamak. (KTS, 333)

tonqtonq: Ağaçkakan. (KTS, 307)

toqmaq: tokmak. (KTS, 339)

ulumaq: ulumak, pavkırmak. (KTS, 352)

Ulumaq: ulumak; **Birden yel uludu;** birden rüzgâr uludu. (KTS, 75)

uluw: uluma, uluyuş. **birden yel uludu** birden rüzgar uludu. (KTS, 352)

üfürmeküflemek, üfürmek esmek; **taw yel üfürmege başladı** dağ rüzgarı esmeye başladı. (KTS, 359)

waw: gürültü, patırtı, uğultu. (KTS, 366)

wawullamaq: uğuldamak, vızıldamak, homurdamak. (KTS, 366)

waxıllamaq: hışırdamak, fişirdamak. **habıcaylar waxıllay** mısırlar hışırdıyor. (KTS, 366)

waxıllaw: hışırtı, fişirtı, hışırdama. 2) Bol, taşkın, coşkun akıntı. (su)(KTS, 366)

wazıllamaq: vınlamak, ıslık gibi ses çıkarmak; **gülle wazıllap ötdü** mermi vızıldayarak geçti. (KTS, 367)

xaşıllamaq: hışırdamak, fişirdamak. (KTS, 372)

xırç: çıtırtı. **Xırç etmek** çıtırdamak. (KTS, 372)

xırçıllamaq: çıtırdamak; **aş hırçıllay** ekmek çıtırdıyor. (KTS, 373)

yaşıraw: çınlayanveya çın çın öten (KTS, 382)

yaşıрмаq -2: çınlamak, tınlamak. (KTS, 382)

yarılmaq: patlamak (KTS, 385)

zañ: çınlama, tınlama, darbe sesi, bir şeye vurmaktan çıkan ses. (KTS, 406)

zañırlamaq: çınlamak, tınlamak, zangırdamak, şingırdamak. (PPekacar, 2011;406)

zañırlatmaq: çınlattmak, tınlattmak; zangırdattmak, şingırdattmak. (KTS, 406)

zañırlatmaq: şingırdattmak. (KTS, 206)

zañırlaw: çınlama, tınlama, zangırdama, şingırdama. (KTS, 406)

zañırmaq: yankı yapmak; uğuldamak(msl. çığlıktan kulaklar)(KTS, 406)

zıñqıllamaq: gıcırdamak; **qapu zıñqılladı** kapı gıcırdadı. KTS, , 408)

zuwullamaq: çınlamak. (KTS, 270)

2.2.Biçim Yansımali Kelimeler

Biçim yansımali kelimeler, canlı veya cansız varlıkların gerçekleştirmiş oldukları eylemleri esnasında uzuvlarının hareketlerini tasvir etme görevini üstlenmiş olan yansımali kelimelerdir. Ses yansımali kelimeler varlıkların eylemleri esnasında çıkarmış oldukları seslerden kaynaklı iken biçim yansımali kelimeler, varlığın hareketlerinden kaynaklı yansımali biçimsel olarak taklit eder. Nitekim KOCA, bu ayrıma ilişkin bilgiyi şöyle aktarır “Biçim yansımali sözcükler, sessel gövdesi, morfolojik yapısı sözdizimsel görevi ve bazı anlam özellikleri bakımından ses yansımali sözcüklere benzemektedir. Ancak bu iki yansımali arasında farklar da vardır. Bunlardan en önemlisi, ses yansımali sözcükler işitme duyusuna dayanarak çevredeki duyulan her türlü sesleri taklit ederek göstermesine karşılık, biçim yansımali sözcükler görme ve hissetme duyularına dayanarak gözle görünen ve hissedilen çeşitli hareketlerin, görünümünün ve durumlarının biçimini taklit eder.” (Koca,2012:404-405)

Alas-qulas bolmak: Hafifçe dalgalanmak, (göz)kamaşmak. **Meni gözlerim alas-qulas bolup getdi** benim gözlerim kamaştı. (KTS, 29)

Aqsamaq: Topallamak, aksamak; **bir butuna aqsamaq** bir ayağı topallamak. (KTS, 37)

Aqsaq: topal, aksak; **aqsaq qarğa aldın uçar** atas. Aksak karga önce uçar. (KTS, 37)

Aqsaqlıq: aksaklık, topallık. (KTS, 37)

Alpillamaq: dörtnala koşmak, dörtnala gitmek; **at alpillamağa başladı** at dörtnala gitmeye başladı. (KTS,33)

Arğımaq: atılmak, yerinden fırlamak; **atlar birden arğıdılar** atlar birden yerlerinden fırladılar. 2) Şaha kalkmak, şahlanmak. (KTS, 39)

Ataran: ataran göz: lokma gözlü, gözleri fırlak. (KTS, 46)

Atılıp ere turmaq: Fırlayıp ayağa kalkmak; **onu tükleri ereturdu** onun tüyleri diken diken oldu, onun tüyleri ürperdi. (KTS, 121)

Awnamaq: yuvarlanmak, ağnamak; **otda awnamaq** çimende yuvarlanmak, ağnamak. KTS, , 48)

Awzaçıq: bön, alık, mıymıntı, dikkatsiz, dalgın; **yol boyda awzaçıq bolup aylanma** yolda şaşkoloz şaşkoloz dolanma. (KTS, 50)

Balqımaq: Parlamak. (KTS, 59)

Bazınmaq: tafra satmak; övünmek, böbürlenmek, kendini methetmek; **ol güçlümen dep bazına** o güçlüyüm diye böbürleniyor. (KTS, 68)

Bulğawur: Düzensizlik, karışıklık, keşmekeş. (KTS, 83)

Burma: Kıvrık, kıvrıcık, bukleli, lüleli, kıvrım kıvrım; **burma çaçlar** kıvrıcık saçlar. (KTS, 83)

Buyuqmaq: Büzülme, yumaklanmak (soğuktan veya korkudan); büzüşmek, susmak. (KTS, 85)

Büdüremek: Titremek, sıçramak, irkilmek; korkmak, ürkmek. (KTS, 86)

Bügüw: büküm, kırma, büküntü. (KTS, 86)

Bürkmek: fişkirmek, serpmek, sıçratmak; **suw bürkmek** su sıçratmak, su üfürmek. (KTS, 86)

Çaçırmaq: Sıçramak; **onu betine suw çaçıradı** onun yüzüne su sıçradı; **onu gözünden ot çaçıray** o gözlerinden ateş saçıyor, onun gözleri ateş saçıyor. (KTS, 95)

Çaçırawuq: damla, serpinti. (KTS, 95)

Çar yimik aylanmaq: hızlı dönmək, fırlıdak gıbi dönmək; **başım çar yimik aylana** başım çok dönüyor, başım fırlıdak gıbi dönüyor. (KTS, 98)

Çayqalmaq: sallanmaq, çalkalanmaq; **çayqalıp yürümək** sallana sallana yürümək; **oramlar xalqdan çayqalıp tura** sokaklar insan kaynıyor. (KTS, 100)

Çayqaw: sallanma, salıntı, yalpa, sallantı. (KTS, 100)

Eleke-seleke eleke seleke etmək: heyecanlandırmək, rahatsız etmək; uyandırmək, canlandırmək. (KTS, 119)

Güp-güp: grup, yığın, küme. (KTS, 147)

Hapur-çupur: kırık dökük, eski püskü, çer çöp; **hapur-çupurnu cıymaçer çöp** toplama. (KTS, 151)

Haran-haran yürümək: aksamak, topallayarak yürümək. (KTS, 153)

İrğımaq: atılmək, fırlamak, sıçramək; **tatawuldan irğıp çıqmaq** hendekten sıçrayıp çıkmək (harf. bir sıçrayışla hendekten çıkmək) (KTS, 166)

Kertlemək kertik yapmaq, kertiklemək; işaretlemeək; **terekni kertlemək** ağacı kertiklemək, ağaca kertik yapmaq. (KTS, 177)

Lans: Parıltı, pırıldı; **lans etmək** parlamək, parıldamak. (KTS, 187)

Lansılamaq: Parlamək, parıldamak, ışıldamak ; **suw lansıllay** su parıldııyor. (KTS, 187)

Lawlamaq: sallanmaq; **terek lawladı** ağaç sallandı; **lawlap yürümək** salına salına yürümək. (KTS, 188)

Law-law: **law-law etmək:** ışıldamak, ışıl ışıl parıldamak. (KTS, 188)

Lawullamaq: ışıl ışıl parıldamak. (KTS, 188)

Lım: Parıltı, pırıldı; **lım etmək** parlamək, parıldamak. (KTS, 189)

Lıqı-lıqı: hıncahınç dolu, tıklım tıklım dolu, ağzına kadar dolu; **lıqı lıqı etmək** haddinden fazla doldurmak, tıklım tıklım doldurmak, ağzına kadar doldurmak. (KTS, 189)

Lopa-lopa: lapa lapa; **lopa lopa qar yawa** lapa lapa kar yağıyor. (KTS, 189)

Mañ:mañ bolmaq: Afallamak, serssem olmak, şaşkına dönmək, şaşalak, ne yapacağını şaşırmaq. (KTS, 193)

Laq laq yürüş: geniş adımlarla yürümək. (KTS, 188)

Hop-sop: hop-sop etmək: Bir şeyi gelişigüzel yapmak, şöyle böyle yapmak. (KTS, 158)

Qartıllamaq: titremek, sarsılmak; **suwukdan qartıllamaq** soğuktan titremek. (KTS, 252)

Qartıllatmaq: titretmek, sarsmak. (KTS, 252)

Qartıllaw: titreme, titreyiş. (KTS, 252)

Qartıllawuq: titreme, titreyiş; titreyen, titrek **qartıllawuq tawuştitrek** ses, sarsıntılı. (KTS, 252)

Qartıllawuqlu: titrek, titreşimli, sarsıntılı. (KTS, 252)

Şıtrılamaq: kımıldamak, kıpırdamak. (KTS, 311)

Maymaqlamaq: ayaklarını içe doğru eğerek yürümek, çarpık çarpık yürümek; topallar gibi yürümek; paytak yürümek. (KTS, 197)

Maymaqlıq: paytaklık, eğri bacaklılık. (KTS, 197)

Mayşaymaq: bozulmak (ayakkabı hak.) ayağı sürçmek; **onu butu mayşaydı wa yığılma az qaldı** onun ayağı sürçtü ve düşmesine az kaldı, az kalsın düşecekti, düşeyazdı. (KTS, 197)

Nemqoray: İhmalkar, savsak, dikkatsiz, savsakça. **Nemqoray adam** avare, serseri; **nemqoray küyde** savsakça, savsaklayarak, ihmalkarlıkla yapılan iş. (KTS, 208)

Nıqta etmək: fazla yedirmek, fazla doyurmak, tıka basa yedirmek. (KTS, 209)

Oram ölçemek: avare avare dolaşmak, haylaz haylaz gezmek. (KTS, 215)

Örlü xırlı: düz olmayan, düzgün olmayan, pürüzlü, pürtüklü. (KTS, 224)

Palxus: çapaçul, pasaklı; **neçik palxus adamdır** ne kadar da pasaklı adam. (KTS, 228)

Palxusluq: pasaklılık, çapaçulluk. (KTS, 228)

Qabunuw: parlama, tutuşma, alev alma 2) bulaşma, tutulma (msl. hastalık) (KTS, 238)

Qağ: sersemlemiş, sersem, şaşkın, afallamış; **qağ bolup qalmaq** her türlü anlama kabiliyetini kaybetmek, afallamak, sersemleşmek, beyni bulanmak, şaşalamak. (KTS, 241)

Qalğımaq: uyuklamak, pinekleme, yarı uykulu bir hale düşmek, ımızganmak. (KTS, 242)

Qamaşdırmaq: 1)Kamaştırmak; **bişmegen yemiş tişin qamaşdırma** olgunlaşmamış meyve diş kamaştırıyor; 2) gözünü kamaştırmak; **yarıq gözlerin qamaşdırma** ışık gözleri kamaştırıyor. (KTS, 244)

Qamaşmaq: dişleri kamaşmaq, gözleri kamaşmaq; **yarıq olay güclü çü hatta gözleri qamaşa** ışık öyle güclü ki gözler kamaşıyor. (KTS, 244)

Qamaw: muhasara, kamaşma. (KTS, 244)

Qanqaymaq: dimdik durmaq, fırlamak, çıkmak, ucu çıkmak, dışarı fırlamak, göğrü kabarıq olarak durmaq. (KTS, 245)

Qapul: uyuklama, ımızganma, pinekleme. (KTS, 246)

Qaqlıqmaq: sıçramak, geriye çekilivermek; **qız artğa qaqlıqdı** kız geriye sıçradı. (KTS, 246)

Qarışıp ilinip qalmaq: birine can sıkıcı bir şekilde, bıktırıcı bir şekilde musallat olmak; sancımak, acımak, ağrımaq. (KTS, 251)

Qaynamaq: Onu gözleri qaynay: onun gözleri ateş gibi parlıyor. (KTS, 256)

Qazayaqlanmaq: uçarcasına düşmek, yuvarlanıp düşmek (ayağın bir şeye sürçmesi veya takılmasıyla); düşerek emekleme vaziyetine gelmek. (KTS, 259)

Qılıy: şaşı; **qılıy qaramaq** şaşı bakmaq. (KTS, 260)

Qıyır: eğri, bükülü, bükük. (KTS, 260)

Qısıq: kısık, süzgün ; **qısıq göz** süzgün göz, kısık göz. (KTS, 262)

Qıtıq: gıdıklanma, gıcıkklanma; **qıtığım gele** gıdıklanıyorum; **qıtığı yoqnu qılığı yoq** atasözü. gıdıklanması olmayanın karakteri olmaz. (KTS, 263)

Qıtıqlamaq: gıdıklamak; **qıtıqlap kületmek** birini gıdıqlayıp güldürmek. (KTS, 263)

Qıtıqlaw: gıdıqlama. (KTS, 263)

Qıtıqlı: gıdıklanma hisseden. (KTS, 263)

Qıyşiq: eğri, bükük, eğilmiş, eğik; **qıyşiq ayaqlı** eğri bacaklı, çarpık bacaklı olmak; **qıyşiq göz şaşı; qıyşiq qaramaq** (gözler) şaşı bakmaq. (KTS, 264)

Quwluw: Parlama, parıldama, ışıldama. (KTS, 274)

Quwlumaq: parlamak, parıldamak, ışıldamak, ışıllı ışıllı parlamak; **qar gümüş yimik quwluy** kar gümüş gibi parıldıyor. (KTS, 274)

Salpan qulaq: sarkık kulaklı. (KTS, 270)

Sarsaqlıq: hoppalık, budalalık, hoplama zıplama. (KTS, 288)

Selpinmek: irkilmek, geri çekilivermek; sıçramak; **aldağılar artğa selpindi** öndekiler arkaya sıçradı. (KTS, 292)

Sesgeniw: irkilme (bir sürpriz nedeniyle birden bire) (KTS, 292)

Sesgenmek: irkilmek (beklenmedik bir şey karşısında, bir sürpriz sebebiyle) . (KTS, 292)

Sığallamaq: cilalamak, parlatmak. (KTS, 293)

Sıntıqlap yürümeq: topallayarak yürümeq. (KTS, 294)

Sıntıqlaw: aksama, topallama. (KTS, 294)

Silkindirmek: titremek, irkilmek. (KTS, 296)

Silkinmek: silkinmek, titremek (korkudan) irkilmek. (Pekcar, 2011;296)

Temtiremek: sendelemek, sallanmaq; **men temtirep yığıldım** ben sendeleyip düştüm. (KTS, 329)

Tepereşmek: kımıldanmaq, kımıldeşmaq. **Tepereşip qoylar mağıra:** kımıldeşip, koyunlar meliyor. (KTS, 193)

Tığınmaq: tıkmak, aç gözlülikle yemek. (KTS, 332)

Tırnamaq: tırmalamak. (KTS, 333)

Titiremek: titremek; **onu qolu titiredi** onun eli titredi. (KTS, 336)

Titirew: titreme, titreyiş. (KTS, 336)

Titirewli: titrek. (KTS, 336)

Tükleri ereturdu: tüyleri diken diken oldu. (KTS, 121)

esirgendey olmaq: Ullu süyünçden **esirgendey olmaq:** sevinçten mest olmak, sarhoş gibi olmak. (KTS, 124)

Xantaw: bön, alık, mıymıntı; dikkatsiz, dalgın; **xantaw adam** bön, alık, mıymıntı adam. (KTS, 370)

Xıbrılamaq: kımıldamak, canlanmaq, çabalamak; **biraz xıbrıla** biraz kımıldeş, canlan; hareket etmek, kımıldamak; **yerinden xıbrılama** yerinden kıpırdama. (KTS, 372)

Xoxaymaq: böhürlenmek, büyüklük taslamak; **ol hali xoxayğan** o artık böhürleniyor. (KTS, 375)

Xudur: bulanık su, vıcık çamur; **toqalap xudurun çığarmaq** pestili çıkıncaya kadar dövmek. (KTS, 375)

Yalağay: tembel; haylaz, aylak; 2) pohpohçu, dalkavuk, yağcı, pohpohlayıcı. (KTS, 378)

Yalınc: yılışıklık, yılışkanlık, dalkavukluk. (KTS, 379)

Yalıncılı: yılışkan, yılışık, dalkavukça; **yalıncılı tawuş bulan** yılışık bir sesle; 2)muhtaç, ihtiyaç sahibi. (KTS, 379)

Yırtılmaq: pırıldamak, parıldamak, parlamak, ışıldamak, **onu gözleri yırtıllay edionun** gözleri parlıyordu; parlamak; **onu gölegi mayğa yırtıllay edi** onun gömleği yağdan parlıyordu; pırıldamak, ışıldamak; **kökde yulduzlar yırtıllay** gökte yıldızlar pırıldııyor. (KTS, 396)

Yırtıllaw: parıltı, pırıltı, ışıltı; pırıldama, ışıldama. (KTS, 396)

Yırtıllawuq: ışıltı, pırıltı, parıltı, parlak. (KTS, 396)

Zılsınlanmaq: yanıp sönmek, parıldamak (ışık veren nesnelər hakkında) (KTS, 408)

Zım:zım etmək: sızlamak, ağrımak (birdenbire ansızın; diş hak.) (KTS, 408)

Zonq: zonq dep girip gelmek birdenbire, ansızın girip gelmek. (KTS, 408)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1.Kumuk Atasözlerinde Yansıma Kelimeler

Bilindiği gibi atasözleri bir milletin dünya görüşünü, uzun yıllara dayanan tecrübesini yansıtan ve yüzyıllar boyunca işlenerek oluşan özlü sözlerdir. Atasözlerinde yansıma sözcüklerin görülmesi, onların dilde çok eskiye dayanan geçmişe sahip olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu düşünceden hareketleyansıma kelimeleri barındıranKumuk Türkçesindeki atasözlerini buraya aldık.İncelenen atasözleri sözlükten alınmıştır.

Aqsaq qarğa aldın uçar.

“Aksak karga önce uçar.”

Aqsaq: Biçim yansımali.

Al bulan yaşıl ariv yaraşır, göknü de qoşsa, gözün qamaşır.

“Al ile yeşil yakışır, mavi de katılırsa gözün kamaşır.”

Qamaşmaq: Biçim yansımali.

Aldım qoz, satdım qoz, mağa qaldı çağur-cuğur.

“Aldım ceviz, sattım ceviz; bana kaldı şangır şungur.”

çağur-cuğur: Ses yansımali.

Aqça bergen soğar şuvşuvnu.

“Parayı veren düdüğü çalar.”

Şuvşuv: Ses yansımali.

Aşap toymağan yılap toymaz.

“Yiyerek doymayan ağlayarak doymaz.”

yıla-: Biçim yansımali.

Aş bulan ursa it de haplamas.

Aş ile (veya ekmek) ile vurulsa köpek de havlamaz.

hapla-: Ses yansımali.

Barı da xalq bir bolup üfürse yel olur.

Bütün halk birleşip üflerse yel olur.

üfür-: Ses yansımali.

Biz qağılladıq, bular qozlap qutuldu.

Biz gıdakladık bunlar yumurtlayıp kurtuldu.

qağılla-: Ses yansımali.

Çalthıq işni çartlatar.

Acelecilik işi bozar(*harfiyen* çatlattır).

çartla-: Ses yansımali.

Doğuznu ölgende de xırıllavu toqtamas.

Domuzun ölünce de hırıldaması durmaz.

xırılla-: Ses yansımali.

Erini zurnayı soğula, qatınını qursağı qıçıra.

Kocasının zurnası çalınır karısının karnı guruldar.

qıçır-:Ses yansımali.

Haplap çabağan itden qorqma.

Havlayarak koşan köpekten korkma.

hapla-:Ses yansımali.

Har qağıllağan qozlamas.

Her gıdaklayan yumurtlamaz.

qağılla-:Ses yansımali.

İsbayı içinden qartıllar.

Şıklık düşkünü içinden titrer.

qartılla-:Biçim yansımali.

İşleygende maymaqlay, aşayğanda oynaqlay.

Çalışırken paytaklıyor, yerken yerinde duramıyor.

maymaqla-:Biçim yansımali.

İtge süyek bulan urğan uçun hantsıllamas.

İte kemik ile vurulduğu için ciyaklamaz.

hantsilla-: Ses yansımali.

İt haplar, keriwan geçer.

İt havlar kervan geçer.

hapla-: Ses yansımali.

Kökürev kökden ese körükde köp.

Gürültü fırında, gökte olduğundan daha çok.

köküre-:Ses yansımali.

Köp kürtüllegen qayğırsm.

Çok gurklayan kaygılsın.

kürtülle-:Ses yansımali.

Muu bulan yılasa, soqur gözden yaş ığar.

Acıyla ağlarsa kör gözden yaş çıkar.

yıla-:Biçim yansımali.

Otnu üfüregenni gözlerine uçgun girer.

Ateşi üfleyenin gözlerine kıvılcım girer.

(TT. Hamama giren terler.)

üfür-:Ses yansımali.

Örge qarap tükürme qayıp betie tüşer.

Yukarı doğru tükürme dönüp yüzüne düşer.

tükür-:Ses yansımali.

Soqur qarğa aqsağın üyreter.

Kör karga topallığını öğretir.

aqsa-:Biçim yansımali.

3.2.Kumuk Deyimlerinde Yansımali Kelimeler

Dilde yansıma kelimelerin nasıl kullanıldığını anlamak için onların deyimlerde kullanılmasına bakmak da faydalı olacaktır. Bu düşünceyle yansıma kelimeleri barındıran Kumuk Türkçesindeki deyimleri buraya almanın doğru olacağını düşündük.

Göz yumup ötmek“Bir şeye göz yummak.”

yum-:Biçim yansımali.

Gözlerin qamaşdırmaq“Gözlerini kamaştırmak.”

Qamaş-:Biçim yansımali.

Qulağı zuwullatmaq “Kulağını çınlatmak”

Zuwulatmaq:Ses yansımali.

Tükleri eretur-“Tüylere diken diken olmak.”

eretur-: Biçim yansımali.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÖZCÜK TÜRÜ OLARAK YANSIMA KELİMELER

Cümleler; insanların hislerini, düşüncelerini ve dileklerini ifade ettiği söz dizileridir. Sözcükler ise çeşitli ifadeler içeren bu anlamlı yapının en önemli ögesidir. Her sözcüğün cümlede farklı bir işlevi vardır. Bu işlev farklılığından dolayı sözcükler, türlerine göre ele alınmıştır. Tür olarak ayırabilmemiz için sözcüğün cümledeki konumunu ve üstlenmiş olduğu görevi iyi tanımlamış olmamız gerekir. Aynı yazımdaki iki sözcük cümlelerde farklı türlerde bulunabilir. Örnek verecek olursak;

Bu mahallenin her sokağında **güzel** bir anım var. (sıfat)

Konuşmayı çok **güzel** bağladım. (zarf) türündedir.

Çalışmamızın bu bölümünde yansıma sözcükleri, sözcük türlerine göre *isim, sıfat, zarf, edat, ünlem, zamir, fiil ve fiilimsi* olarak sınıflandırdık.

4.1.İsim Türündeki Yansıma Kelimeler

Hınq: ol *hınq mınq* dedi, tek bir zat da aytma bolmadı. O hık mık dedi, ama bir şey söyleyemedi.

İña-iña: bebeğin ağlama sesinin taklidi olan bu kelime, cümlelerde isim türünde bulunmaktadır.

Mınq: insanın çıkarmış olduğu sesin taklidi olan yansıma kelimedir. Cümlelerde isim türünde bulunmaktadır.

Mırıl: mırıltı.Düşük, anlaşılmaz sesin taklidi için kullanılan ses yansımali kelimedir. Metinlerde sözcük türü olarak isim görevinde bulunmaktadır.

Sıbış: fısıltı sözcüğünün taklidi olan kelimedir. İsim türündeki ses yansımali kelimedir.

Şınq-mınq: hık mık sesinin taklidi olan yansıma kelimedir. **artda şınq mınq demegiz.** (sonra hık mık demeyin) örneğinde görüldüğü üzere ikileme şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca sözcük türü olarak isimdir.

Çırtıllawyansıma kelimesi isim türünde kullanılmaktadır. Örnek; **çeñertkileni çırtıllawu** (çekirgelerin cırıldaması, cırıltısı).

Gükük yansıma kelimesi, isim türünde kullanılmaktadır.

Haplaw yansıma sözcüğü, cümlelerde isim türünde de kullanılmaktadır. Örnek; **İtleni haplawu** (köpeklerin havlaması).

Haw-haw yansıma sözcüğü, isim türündedir.

Qacıllaw kelimesi cümlelerde isim türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **qarnıqacıllawu** (kar gıcirtısı, karın gıcirtısı)

Qıcıllaw kelimesi cümlelerde isim türünde bulunmaktadır. Örnek; **qırçıǵnı qıcıllawu** (kazağın gıcirtısı).

Şarşar: suyun akışı esnasında çıkarmış olduğu sesi taklit eden kelimedir. Cümlelerde isim türünde kullanılan ses yansımaları kelimelerdendir.

Aqsaqlıq isim türünde kullanılan biçim yansımaları kelimedir.

Toqmaq kelimesi cümlelerde isim türünde kullanılmaktadır.

4.2.Sıfat Türündeki Yansıma Kelimeler

qarıq: hırıltılı, kısık sesin taklidi olan yansıma kelimedir. **qarıq tawuş** (kısık veya çatlak ses) örneğinde sıfat türünde kullanılan bir yansıma kelimedir.

qonurawlu çınlayan, çın çın öten ses anlamındaki yansıma kelime, cümlelerde sıfat türünde kullanılır. Örnek; **qonurawlu awaz** (çınlayan, çın çın öten ses).

Aqsaq topallayarak yürümenin tasvirini yapan biçim yansımaları kelimedir. Cümlelerde sıfat türünde kullanılan kelimedir. Örnek; **aqsaq qarǵa aldın uçar** (aksak karga önce uçar).

Lopa-lopa ikileme şeklinde bulunan bu kelime, kar yağışını tasvir etmek için kullanılan biçim yansımaları kelimedir. cümlelerde sıfat türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **lopa lopa qar yawa** lopa lopa kar yağıyor.

Qartıllawuq titremeyi tasvir eden biçim yansımaları bir kelimedir. Cümlelerde sıfat türünde bulunan bir kelimedir. Örnek; **qartıllawuq tawuş** titrek ses.

4.3.Fiil Türündeki Yansıma Kelimeler

Güjüremek: Türkiye Türkçesindeki karşılığı ‘mırıldanmak, homurdanmak’ olan bu kelimenin fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek cümle: *sabanında söyleşgen-indirinde güjüremes.*

Hınq et- : Türkiye Türkçesinde ‘hıçkırmak’ şeklinde olan bu kelime, Kumuk Türkçesinde fiil türünde kullanıldığı da görülmektedir.

Manqasöylemek: hım hım etmek. Cümlelerde genelde yardımcı eylemle birlikte kullanılarak fiil türünde kullanılan yansıma kelimesidir.

Kekirmek: insanın midesinden çıkan gazın çıkarmış olduğu sesin taklidi olan bir kelimesidir. Metinlerde fiil türünde bulunan bir yansıma kelimesidir.

Oquranmaq: sinirliiyken söylenen sözlerin taklidi olan ses yansımali fiildir.

Mırılamaq: mırıldanmak, mırıldamak anlamındaki ses yansımali kelimesidir. Cümlelerde fiil türünde bulunmaktadır.

Ulumaq yansıma kelimesi cümlelerde fiil türünde kullanılmaktadır. Örnek; **birden yel uludu** (birden rüzgâr uludu).

qarlıqmaq: sesin hırıltılı oluşunu taklit ve tasvir eden yansıma kelimesidir. **qıçıra turup qarlıqmaq** örneğinde görüldüğü gibi cümlelerde fiil türünde kullanılabilir.

Şampıllamaq: yemek yerken ağızdan çıkan sesin taklidi olan ses yansımali kelimesidir. Cümlelerde genellikle fiil türünde kullanıldığı görülmektedir.

Sıbışlamaq: insanların düşük bir sesle söylemiş olduğu ses tonu için kullanılan ses yansımali kelimesidir. **Qulaqğa sıbışlamaq** (kulağa fısıldamak) örneğinde görüldüğü gibi cümlelerde fiil türünde yer aldığı görülmektedir.

Sarnamaq: ötmek, cıvıldamak anlamındaki yansıma kelimesidir. **Quş sarnay** kuşlar cıvıldıyor. Cümlede sözcük türü olarak fiil görevinde kullanılmaktadır.

Şapırlatmaq: suyun şapırdaması ile ilgili ses yansımali kelimesidir. **suwnu şapırlatdı** örneğinde görüldüğü üzere cümlede fiil türünde bir kelimesidir.

Şaqır-şuqur: çatırtı, çıtırtı, şangırtı, şakırdama gibi seslerin taklidi olan yansıma kelimesidir. Genellikle ikileme şeklinde bulunmaktadır. **Şaqır-şuqur etmek** şeklinde cümlelerde yardımcı eylemle birlikte kullanılan ses yansımali kelimesidir.

Şibir-gübür : fısıltıdan, fısıldamadan taklidi kelimesidir. **şibir gübür ete kökde yulduzlar** (Fısıldıyor gökte yıldızlar) örneğinde görüldüğü üzere fiil türünde görülebilmektedir.

Şüşgürmek: aksırma, hapşırma sesinin taklidi olan kelimedir. **ol awaz edip şüşgürdü** (o, gürültüyle hapşırды) örneğinde fiil türündedir.

Wızılmaq yansıma kelimesi cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **cibin wızıllay** (sinek vızıldıyor).

Zuullmaq yansıma kelimesi, cümlelerde fiil türünde kullanılmaktadır. Örnek; **qulağı zuullmaq**(kulağı çınlamak).

Zirillemek: yer sarsıntısı esnasındaki sesin taklidi olan yansıma kelimedir. Fiil türünde kullanılmıştır. Örnek; **yer terbeniwden tereezeler zirilledi** (yer sarsıntısından pencereler zangır zangır titredi).

Baqılmaq: Fiil türünde kullanılan yansıma kelimedir. Örnek; **baqalar baqıllay** (kurbağalar vıraklıyor)

Hantsıllmaq yansıma kelimesi cümlelerde fiil türünde kullanılmaktadır. Örnek; **İt suwukdan hantsıllay edi** (köpek soğuktan cıyaklıyordu)

Haplamak yansıma kelimesi cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **itler haplay** (köpekler havlıyor).

Çartlamak yansıma kelimesi, cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **otda yimik çartlay** (ateşte gibi çatlıyor).

Köküremek yansıması, cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **kök kökürey** (gök gürlüyor).

Lip lip etmek yansıması cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **mayçıraq lipilley** (mum parıldıyor).

Ökürmek yansıma kelimesi cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **yel öküre** (rüzgar uğulduyor).

Qacillmaq yansıma kelimesi, cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **birden eşik qacılladı** (birden kapı gıcırladı).

Qıcıratmaq, gıcırdatmaq anlamındaki yansıma kelime, cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örneq; **ol tişlerin haman qıcırata edi** (o, devamlı olarak dişlerini gıcırdatıyor).

Sızgırışmaq vızıldamak, ıslık çalma sesini taklit eden yansıma kelime, cümlelerde fiil türünde kullanılmaktadır. Örneq; **yel sızgıra** (rüzgar ıslık çalıyor, rüzgar vızıldıyor).

Taqır-tuquretmekyansıması, birleşik fiil türündedir.

Waxıllamaq, hışırdamak anlamında kullanılan yansıma kelimedir. Cümlelerde fiil türünde kullanılmıştır. Örneq; **habicaylar waxıllay** (mısırlar hışırdıyor).

Xırç kelimesi çıtırtı sesinin taklididir. Cümlelerde etmek yardımcı fiiliyle kullanıldığı görülmektedir. Örneq; **Xırç etmek** (çıtırdamak).

Xırçillamaq yansıması, çıtırdama sesinin taklidi olan kelimedir. Örneq; **aş hırçıllay** (ekmek çıtırdıyor)

Zınqıllamaq kelimesi gıcırdama sesinin taklididir. Cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örneq; **qapu zınqılladı** (kapı gıcırdadı).

Lansıllamaqparlama ve ışıldamayı tasvir eden biçim yansımalı kelimedir. Cümlelerde fiil türünde kullanıldığı görülmektedir. Örneq; **suw lansıllay** su parıldıyor.

Qamaşdırmaq kamaşma anlamındaki biçim yansımalı kelimedir. cümlelerde fiil türünde bulunmaktadır. Örneq; **yarıq gözlerin qamaşdırma** ıslık gözleri kamaştırıyor.

Fiilimsi Türündeki Yansıma Kelimeler

4.4.1.Zarf Fiil Ekleriyle Kullanılan Yansıma Kelimeler

Üfürüp: Sütge awzu bişgen suwuq suwnu **üfürüp** içer.

Çartıllamaq kelimesi, cümlelerde zarf türünde de kullanıldığı görülmektedir. Örneq; **ağaçlar çartıllap yana** (ağaçlar çatırdayarak yanıyor).

Lap dep esime tüşdü: birden aklıma geldi.

Hınq etip yılamaq: ağlama eylemini tasvir eden bu yansıma kelime, cümlelerde zarf fiili görevinde kullanılmaktadır.

Çır-çırından: yuvarlanma eylemini tasvir etme görevindeki bu yansıma kelime cümlelerde zarf türünde bulunduğu görülmektedir. **Çırçırından yığılmak** paldır küldür yuvarlanmak.

Cağllamaq: Zarf türündeki yansıma kelimedir. örnek; **cımçıqlar çağllap terekden teregke uçdular** (serçeler cıvıldaşıp ağaçtan ağaca uçtular)

İçqınmaq: ıkmak, kendini zorlamak. Ağlama eylemini tasvir eden cümlelerde zarf görevindeki yansıma kelimedir. **Ol içqınıp yıla yedi.** O kendini zorlayarak ağlıyordu.

Cıw-cıw: Zarf türünde kullanılan bir yansıma kelimedir. Örnek; **cımçıqlar cıw-cıw dep qıçıra** (serçeler cıvıl cıvıl bağıyor)

Ökürüp yılamaq: ağlama fiiliyle birlikte kullanılan ses yansımali kelimedir. Cümlelerde zarf fiil türünde bulunmaktadır.

Pıx-pıx: gülme fiilini taklit ve tasvir eden ses yansımali kelimedir. İkileme şeklinde kullanılır. **Pıx-pıx dep külemek**(kıs kıs gülmek) örneğinde de görüldüğü gibi cümlelerde zarf fiil türünde kullanıldığı görülmektedir.

Şapırmaq: sıvı maddelerin kaptan kaba boşaltılırken çıkardığı sesi taklit eden yansıma kelimedir. **çaynı şapırıp suwutmaq** (çayı kaptan kaba boşaltarak soğutmak.) cümlesinde görüldüğü üzere cümlede zarf görevinde kullanılan bir kelimedir.

Şar II: şartlı, çağlıtı, hışırtı sesinin taklidi olan yansıma kelimedir. **şar dep aqmaq** (şar diye akmak) şeklinde metinlerde zarf türünde kullanılan kelimedir.

şarq I: şak sesinin taklidi olan yansıma kelimedir. **şarq dep begitmek** (şak diye kapatmak) şeklinde metinlerde zarf görevinde kullanılan yansımadır.

Şart II: şırak sesinin taklidi olan ses yansımali kelimedir. Sözcük türü yönünden incelendiğinde **qılıçm şart dep suwurdu** (kılıcını şırak diye çekti) örneğinde görüldüğü üzere zarf görevinde kullanılan bir kelimedir diyebiliriz.

Şax: suyun şırıltı, şartlıtı, çağlıtı sesini taklit eden yansıma kelimedir. **yañur şax dep yawa** (yağmur şakır şakır yağıyor) cümlesinde de görüldüğü üzere zarf türünde kullanılabilen yansıma bir kelimedir.

Tapır-tupur: insanların veya atların koşması esnasında çıkan sesin taklidi olan yansıma kelimedir. Cümlelerde zarf türünde kullanılan bir ikilemedir.

Dap dap: yüreğin atış sesini taklit eden yansıma kelimesidir. Cümlelerde zarf türünde bulunmaktadır. Örnek; **yüreğim dap dap ura** (yüreğim güm güm atıyordu). İkileme şeklinde kullanılan bir yansıma kelimesidir.

Üyrülüp: fişkırtma sesinin taklidi olan yansıma bir kelimesidir. Cümlelerde zarf türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **gözyaşları üyrülüp üyrülüp ağa** (gözyaşları fişkıra fişkıra akıyor).

Hawlamaq yansımasının zarf türünde örneği de vardır: **hawlap çapmak** (havlayarak koşmak)

Xırillamaq: cümlelerde zarf türünde kullanılan bir yansıma kelimesidir. Örnek; **xırillap söylemek** (hırlayarak konuşmak, hırıldamak).

Yılamsırmaq: zarf türünde kullanıldığını görüyoruz. Örnek; **ol yılamsırap söyle yedi** (o ağlayacak gibi konuşuyordu, ağlamaklı konuşuyordu).

Waj-wuj: kuşların cıvıltısının taklidi olan bu kelime cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır. Örnek; **çimçimler waj-wuj dep turalar** (serçeler cıvıl cıvıl ötüyorlar)

Boquramaq yansıması cümlelerde zarf türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **boqurap çığağan bulaq suw** (çağıldayarak çıkan kaynak suyu)

Cırillamaq yansıma kelimesi, cümlelerde zarf türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **suw cırillap ağa** (su şırırl şırırl akıyor).

Lipillemek yansıma kelimesi cümlelerde zarf türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek, **lampa lipillep söndü** (lamba pır pır etti ve söndü).

Qançillamaq yansıması zarf türünde kullanıldığı cümleler vardır. örnek; **qançillap eşik açıldı** (gıcırdayarak kapı açıldı).

Wazıllamaq vınlamak, ıslık sesini taklit eden yansımalı kelimesidir. Cümlelerde zarf türünde kullanıldığı da görülmektedir. Örnek; **gülle wazıllap ötdü** (mermi vızıldayarak geçti).

Awzaçiq insanın dolaşma eylemini tasvir eden biçim yansımalı kelimesidir. cümlelerde zarf türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **yol boyda awzaçiq bolup aylanma** (yolda şaşkoloz şaşkoloz dolanma).

Lawlama yürümenin biçimini tasvir eden yansımalı kelimedir. cümlelerde zarf türünde kullanıldığı görülmektedir. Örnek; **lawlap yürümek** salına salına yürümek.

BEŞİNCİ BÖLÜM

CÜMLENİN ÖGELERİ AÇISINDAN YANSIMA KELİMELER

Yansıma kelimeleri cümlenin ögeleri açısından ele aldığımızda farklı farklı görevlerde yer aldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen cümle ögelerinden hepsinin görevlerini üstlenen yansımalar mevcuttur. Çalışmamızın bu bölümünde cümlenin her ögesi için tespit ettiğimiz yansıma kelimelerden örnekler verdik.

5.1 Özne Görevinde Kullanılan Yansıma Kelimeler

Yansıma sözcüklerin cümlede özne göreviyle kullanılabilmektedir.

İtler cıyılğan yerde hır-mır bolur.

(Atasözü) “İtlerin toplandığı yerde hırgür olur.”

Bir toqtamayğan sııllaw da bar.

“Kesilmeyen bir tıslama da var.”(KTS, 295)

Qıtıǵı yoqnu qılıǵı yoq.

Gıdıklanması olmayanın karakteri olmaz. (KTS, 263)

Köp kürtüllegen qayǵırsın.

Çok gurklayan yumurtlasın. (KTS, 144)

5.2. Nesne Görevindeki Yansıma Kelimeler

İsim türündeki sözcüklerin cümlede nesne göreviyle kullanıldığı yansımalarıdır. Yansıma sözcüklerin isim ve sıfat tamlamalarında yer alabildiği gibi cümle içerisinde nesne göreviyle kullanıldığı da görülmüştür.

Ol hıñq mıñq dedi, tek bir zat da aytma bolmadı.

O, hık mık dedi ama bir şey söyleyemedi. (KTS, 156)

Soqur qarǵa aqsaǵın üyreter.

Kör karga topallığını öğretir. (KTS, 245)

İtler cıvılğan yerde hır-mır bolur.

İtlerin toplandığı yerde hırgür olur. (Atasözü) (KTS, 156)

5.3.Yüklem Görevindeki Yansıma Kelimeler

Yansımaların yüklem görevine baktığımızda çoğunluğu yardımcı eylemle kurulmuş şekilde olduğu örnekleri görmekteyiz.

Lampa lip-lip etdi wa söndü.

Lamba pırpır etti ve söndü.

Açdan içim qıçıra.

Açlıktan karnım gurulduyor. (KTS, 259)

Ol awaz etip süşgürdü.

O gürültüyle hapşırıldı. (KTS, 313)

Baqalar baqıllay.

Kurbağalar vıraklıyor. (KTS, 60)

Cücekler cuwullaylar.

Cıvcivler cıvıldaşıyor. (KTS, 94)

5.4.Zarf Tümleci Görevindeki Yansıma Kelimeler

Cümlede zarf tümleci görevinde kullanılan yansımalara baktığımızda genelde yansıma kelimenin sonuna zarf fiil eki getirilerek veya ikileme şeklindeki oluşan yansıma kelimeler oldukları görülmektedir. Zarf tümleci görevindeki yansıma kelimeler, yazılı ve sözlü dilde oldukça sık kullanılmıştır. Biz de çalışmamızda tespit ettiğimiz yansımaların zarf tümleci ögesiyle bulunanlara örneklerimizi aşağıda sıraladık.

Yüreğim dap dap ura.

Yüreğim güm güm atıyordu. (KTS, 354)

Sütge awzu bişgen suwuq suwnu üfürüp içer.

(Atasözü) Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer (*Harfiyen* “soğuk suyu üfleyerek içer”). (KTS, 49)

Cırcırından yığıldı.

Paldır küldür yuvarlandı. (KTS, 105)

Ol awaz etip şüşgürdü.

O gürültüyle hapşırıldı. (KTS, 313)

Gözyaşları üvrülüp üvrülüp ağa.

Gözyaşları fişkıra fişkıra akıyor. (KTS, 361)

Ol yılamsırap söyleyedi.

O, ağlayacak gibi konuşuyordu. (KTS, 395)

Cımcıqlar cağıllap terekden teregke uçdular.

Serçeler cıvıldaşıp ağaçtan ağaca uçtular. (KTS, 89)

Cımcıqlar cıw-cıw dep qıçıra.

Serçeler cıvil cıvil bağılıyor. (KTS, 92)

Torğay pırıllap uçup getdi.

Toyğar pırıllayıp uçup gitti. (KTS, 232)

Suw cırillap ağa.

Su şırıl şırıl akıyor. (KTS, 92)

5.4.Dolaylı Tümleç Görevindeki Yansıma Kelimeler

Bu başlığımızın altında yansıma kelimelerin cümle ögesi olarak dolaylı tümleç görevinde olanları sıralayacağız. Bunlar, yansıma kelimeye isim çekim eklerinin getirilmesiyle oluşturulmuş dolaylı tümleçlerdir. Örneklerine pek az rastlanır.

it hımillamağa başladı.

Köpek hırlamaya başladı. (KTS, 156)

Quruğan butaqlar şaqırlamağa başladı.

Kuruyan dallar çatırdamaya başladı. (KTS, 308)

ALTINCIBÖLÜM YANSIMALI İKİLEMELER

Bu sözcük grupları cümlede genelde zarf tümleci göreviyle yer almaktadır. İkilemeyi oluşturan kelimelerin yazımı kimi zaman aynı kimi zaman farklı veya az farklı yazımlarla bulunabilmektedir. Biz de bu başlık altında yansimalı ikilemeleri, oluşum şekli itibariyle sınıflandırıp Kumukça metinlerde geçen örneklerini belirtmeye çalıştık.

6.1.Aynen Tekrarla Oluşan İkilemeler

Bunlar, ikilemeyi oluşturan kelimelerin tekrarıyla oluşan ikilemelerdir. Kumukçada sayı olarak en çok bulunan ikileme türüdür.

Hımhım, pıx pıx, tutulup tutulup, dap dap, üyrülüp üyrülüp, cıw cıw, şanq şanq, waj wuj, cıjır cıjır, lip lip, şar şar, şarq şarq, şax şax, tanq tanq, haran haran, law law, lıqı lıqı, lopa lopa, iña iña, mınq mınq, çır-çır.

6.2.Ünlü Değişiminin Olduğu İkilemeler

Bu türden ikilemeleri oluşturan sözcüklerin ortasında veya başında yer alan ünlülerin farklılaşması yoluyla ortaya çıkan ikilemelerdir.

Dabır dubur, haray huray, tapır tupur, hay huy, waj wuj, şapır şupur, şaqır şuqur, taqır tuqur,

6.3.Ünsüz Değişiminin Olduğu İkilemeler

Kumuk Türkçesinde yaptığımız araştırmalar neticesinde ilk harf değişimleri h>m, ş>m şeklinde olan az sayıda yansimalı ikileme türüne rastladık.

Hınq mınq, şınq mınq, hır mır,

6.4.Ünlü ve Ünsüz Değişimi Olan İkilemeler

Kaynaklarda az sayıda örneğine rastladığımız bir diğer ikileme türüdür. Elimizdeki verilerimiz aşağıdaki örneklerdir.

Şibür gübür, hır mür, alas qulas, qaytuq quytuq,

YEDİNCİ BÖLÜM

YANSIMA KELİMELERE GELEN YAPIM EKLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde Kumukça'da tür olarak yansıma kökenli kelimelerin almış oldukları ekleri kelimenin oluşumundaki görevlerini incelemek amacıyla ele aldık. Bu ekleri görevleri bakımında ayrı başlıklar altında inceledik. Araştırmamızın kapsamı gereği bu eklerin incelemesini sadece Kumukça'da bulunan yansıma kelimeler üzerine yaptık.

7.1.Yansıma Kelimelere Gelen İsimden İsim Yapma Ekleri

Yansıma türündeki kelimelerde bulunan bu ekler, eklendiği kelimeleri isim yapmaktadır.

+I+

Yansıma isim gövdelerine gelerek isimden isim yapan ektir. Tespit ettiğimiz yansılardan sadece birinde rastladık.

Lıq+ı

+(x)r+

İsim kök ve gövdelerine gelerek isimden isim yapma işleviyle kullanılan bir ektir.

Dab+ır, dub+ur, güñ+ür, oq+uranmaq, şap+ır, şib+ür, güb+ür, tap+ır, tup+ur, cang+ırlamaq, cañ+ırlamaq, cıñ+ır, dañ+ırlamaq, zañ+ırlamaq, şup+ur, şaq+ırlamaq, şaq+ır, şuq+ur, şat+ır, şut+ur, zañ+ırlamaq, hap+ur cup+ur,

+(x)l

Özellikle yansıma türündeki isimlere gelen bir isimden isim yapma ektir.

Mır+ıl, xır+ıl, zır+ıllamaq, zir+illemek, cuw+ullamaq, him+ıllamaq, ir+ıllamaq, mız+ıllamaq, maw+ullamaq, pır+ıllamaq, qaq+ıllamaq, sıs+ıllaw, wız+ıllamaq, waw+ulamak, zuw+ullamaq, cıc+ıllamaq, cır+ıllamaq, cart+ıllamaq, çirt+ıllamaq, lip+illemek, gac+ıllamaq, ganç+ıllamaq, qar+ıllamaq, gıc+ıllamaq, şax+ıllamaq, şır+ıllamaq, şuw+ullamaq, taq+ıllamaq, taq+ır, tuq+ur, wax+ıllamaq, waz+ıllamaq, haş+ıllamaq, xırç+ıllamaq, çart+ıllamaq, zınq+ıllamaq, güñ+üllemek, kürt+üllemek

+I(x)

Oldukça işlek kullanılan bir isimden isim yapma eklidir. Kullanıldığı kelimeyi sıfat yapar.

Xır+lı, qıtıq+lı, titirew+lü, qıtıq+lı

+l(x)q

Sonu ünlü veya ünsüzle biten harften sonra gelerek isimden isim yapan bir ektir.

Sarsaq+lıq, maymaq+lıq

7.2.Yansıma Kelimelere Gelen İsimden Fiil Yapma Ekleri

İsim soylu yansıma sözcüklere eklenen bu ekler, sözcüğün türünü değiştirerek fiil yapmaktadır. Oldukça fazla sayıda kullanılan bu ekleri aşağıda örneklendirerek dikkatinize sunduk.

+(x)r-

İsim köklerine gelerek geçişsiz fiiller türeten bir ektir. Aynı zamanda bazı renk ve sıfatlara getirilerek oluş bildiren fiiller de türetebilir.

Üf+ür-, kek+ir-,

+a-, +e-

Kumuk Türkçesinde kullanılan bu ek, isim ve sıfat türündeki yansıma kelimelere gelerek fiil türüne dönüştürmektedir. Çoğunlukla sözcüğün son harfi –r ile bittiğinde kullanıldığını görmekteyiz. Türettiği fiiller geçişli veya geçişsiz türde olabilir.

Güñür+e-, oqur+a-, mañır+a-, müñür+e-, boqur+a-, kökür-e, qıçır+a-, büdür+e-

+la-, +le-

Türkiye Türkçesinde oldukça sık kullanılan –la, -le eki isim türündeki sözcüklere eklenerek fiil yapmaktadır. Kumukça’da da bu ekin görevi ve örnekleri Türkiye Türkçesinden farklı değildir. Kumukça’da yapma bildiren geçişli fiiller türetir.

Gürül+le-, mırıl+la-, hırıl+la-, zırıl+la-, ziril+le-, baqıl+la-, cağıl+la-, cıwul+la-, cuwul+la-, çırıl+la-, hançıl+la-, hantsıl+la-, hap+la-, humıl+la-, kürtül+le-,

irul+la-, küş+le-, yı+la-, mawul+la-, mızıl+la-, pırıl+la-, qaqıl+la-, sısul+la-, wızıl+la-, wawul+la-, zuwul+la-, cangır+la-, cıcıl+la-, cıñır+la-, cırıl+la-, çart+la-, çırıl+la-, dañır+la-, lipil+le-, zañır+la-, gacıl+la-, garıl+la-, qıcıl+la-, gorul+la-, zuwul+la-, şaqır+la-, şatır+la-, şaxıl+la-, şırıl+la-, taqıl+la-, tarıl+la-, tırıl+la-, wawul+la-, waxıl+la-, wazıl+la-, xaşıl+la-, xırçıl+la-, zañır+la-, zınqıl+la-, kert+le-, maymaq+la-, qıtıq+la-, xıbir+la-,

+gür- +gır- / +kır- +kır-

Araştırmalarımız neticesinde yansıma kelimelerde isimden fiil yapan ek türü olan +gür eki ile ilgili bir tane örneğe rastladık. İsim türündeki kelimelere gelerek fiil yapan ve aynı zamanda yansıma kelimelere eklenerek olma bildiren bu ekle ilgili örneğimizi aşağıda belirttik.

Şüş+gür-

+sırA-

İsimlere gelerek oluş bildiren fiiller türeten bir ektir. İşlek olarak kullanılan bir isimden fiil yapma eki değildir.

Yılam+sıra-

7.3.Yansıma Kelimelere Gelen Fiilden İsim Yapım Ekleri

Çalışmamızın bu bölümünde fiil türündeki yansımaların aldığı eklerle isim türüne dönüştüren ekleri ve Kumukça'daki örneklerini ele aldık. Elde ettiğimiz bulgularımız aşağıdaki gibidir.

-mAk

Oldukça sık kullanılan bu ek, fiil türündeki kelimeye gelerek onu isim yapmaktadır.

Üfür-mek, bozla-maq, güñüre-mek, gürülle-mek, içqın-maq, kekır-mek, mırilla-maq, oquran-maq, şampilla-maq, sıbışla-maq, şüşgür-mek, tamşan-maq, xırilla-maq, zırilla-maq, zirille-mek, çağılla-maq, cuwulla-maq, hantsılla-maq, hapla-

maq, himilla-maq, kişne-mek, mañırmaq, mawulla-maq, pırilla-maq, köküre-mek, şaqırla-maq, ulu-maq,

-(x)W+- Uw+

Fiilden isim yapan eklerden bir diğeri de -(x)w ekidir. Bu ek Kumukça'da yansıma fiillere gelerek onları isim yapmaktadır.

Sıbısla-w, xırilla-w, baqılla-w, cuwulla-w, çirtilla-w, hapla-w, himilla-w, mawulla-w, sısilla-w, wızilla-w, wawulla-w, boqura-w, cıçilla-w, cıñırla-w, köküre-w, qıçıra-w, qoñura-w, sızğır-tw, şaqırla-w, şırilla-w, ulu-w, titire-w, yırtilla-w, güñüre-w, bük-üw

-wUÇ+

Yansımalarda sadece bir tane örneğine rastladığımız bu ek, fiilden isim yapmaktadır.

taqılla-wuç,

-ıq+

Fiilden isim yapan eklerdendir. Araştırmamız sonucunda yansımalardaki örneğiyle ilgili bulgumuz 1 tanedir.

qıs-ıq

-p+

Yansıma fiillere gelen ve eklendiği kelimelerin cümlede zarf tümleci görevi sağlamaktadır.

Sıntıqla-p,

-üK+ -uK+

Fiilden isim yapan ektir.

Üfür-ük

7.4.Yansıma Kelimelere Gelen Fiilden Fiil Yapım Ekleri

Gerek Türkiye Türkçesinde gerekse Kumuk Türkçesinde oldukça sıklıkla kullanılan eklerdir. Çalışmamızın kapsamı içerisinde kalarak Kumukça'da bulunan yansıma kelimelerde bulunan fiilden fiil yapan bu ekleri ve örneklerini aşağıda belirttik.

-n-

Türkiye Türkçesinde dönüşlülük ifadesi bildiren ve fiilden fiil yapma işleviyle kullanılan –n- ekinin Kumuk Türkçesindeki işlevi farksızdır.

Oqura-n-, taşma-n-, silk-in-, tığ-in-,

-(x)t-

Fiilden fiil yapma göreviyle kullanılan bir ektir. Aynı zamanda ettirgenlik bildirir.

Şapırla-t-, şüşgür-t-, zirille-t-, cıyırla-t-, zaıırla-t-, qııra-t-,zaıırla-t-,

-ş-

Fiilden fiil göreviyle kullanılan bir ektir. İcra edilen fiilin karşılıklı yapılma anlamı katan işteşlik ekidir.

Sıbısla-ş-, sıızgır-ış-, tepere-ş-,

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KUMUK TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ YANSIMA KELİMELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Orta Asya'dan göç eden Türk kavimleri, farklı coğrafyalara yerleşmiş, farklı alfabeler kullanmış olsa bile ortak soy kültüründen gelen yansımalar hep olmuştur. Bu yansımaların emarelerine söz varlığında ve anlam bilimi incelemelerinde rastlamaktayız. Biz de çalışmamızın bu kısmında Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde yer alan yansımaya kökenli kelimelerin bir karşılaştırmasını yapmaya çalıştık. Bu karşılaştırmayı çalışmamızın kapsamının dışına çıkmamak maksadıyla tümünü değil sadece aynı olanlarla benzer olanları ele alarak sınırlandırdık.

8.1.Kumuk Türkçesi İle Türkiye Türkçesinde Aynı Olan Yansımalar

Hay-huy yansımaları, kargaşa esnasında çıkan sesleri taklit etmektedir.

Kişnemek yansımaları, binek hayvanı olan atların ağızlarından çıkarmış oldukları seslerin taklididir.

Mırıl yansımaları metinlerde ve konuşma dilinde iki sesi taklit eder. Birincisi 'Mırıldanmak' yansımaları sözcüğünün köküdür ki bu yansımaya, insanın kısık, anlaşılmayan bir sesle konuşmasını taklit eder. İkincisi ise kedinin çıkarmış olduğu 'mır' sesini taklit etmek için kullanılan bir yansımaya sözcüktür.

Silkinmek biçim yansımaları bir sözcüktür.

Şapır-şupur ikileme şeklinde oluşmuş bu yansımaya sözcük, suyun şapırtısının taklididir.

Şaryansımaya sözcüğü, suyun birden bolca akması esnasında meydana gelen sesin taklidi için kullanılan sözcüktür.

Tapır-tupur yansımaları, insanların yürürken ayağının her adımda çıkarmış olduğu sesi taklit eder. Genelde cümlelerde ikileme şeklinde kullanılan bir yansımaya sözcüktür.

Üf yansımaları KT ve TT'de üfleme sesinin taklidi olarak kullanılmıştır.

Zırlıyansımaları 'zırlı zırlı' şeklinde ikileme olarak kullanılan bir yansımaya sözcüktür. Kulağa kötü gelen bir sesi taklit eden yansımadır. Ağlama eyleminden önce gelir. Bu yansımaya, kelimeye cümle içinde zarf veya sıfat görevi kazandırır.

8.2.Tek Ses Farklılığıyla Bulunan Yansımalar

Hapyansıma sözcüğü, köpeklerin çıkarmış oldukları havlama sesinin taklididir. Türkiye Türkçesinde ‘**hav**’ şeklindedir.

Haw-haw köpek havlamasının taklidinden oluşmuş yansıma kelimedir. Türkiye Türkçesinde ‘**hav-hav**’ biçimindeki yansımadır.

Kekirmekyansıma sözcüğü, kaynağı insanın midesinden çıkan havanın çıkarmış olduğu sesin taklididir. Türkiye Türkçesinde ‘geğirmek’ şeklindedir.

Qamaş- yansıma fiili, görme ve hissetme duygusuyla ilgili olup biçim yansımaları sözcük türündendir. Türkiye Türkçesinde ‘kamaş-‘ şeklinde bulunan biçim yansımaları sözcüktür.

Şaqır-şuqur yansıma sözcüğü, sert cisimlerin birbirine teması esnasında çıkan sesin taklididir. Türkiye Türkçesinde ‘**şakır şukur**’ şeklindedir.

Şatır-şutur ikilemesi, ağaçların kırılması veya yapraklarının sürtünmesi sonucunda ortaya çıkan sesin taklididir. Çoğunlukla ikileme şeklinde kullanılan ses yansımaları sözcüktür.

Taqır-tuqur ikilemesi ses yansımaları ikilemelerdendir. Türkiye Türkçesinde aynı işlevle işlek bir şekilde ‘**takır-tukur**’ ikilemesi kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesinde ‘hırıl hırıl ve hırıltı’ şeklinde bulunur.

Türkiye Türkçesinde bu sesin taklidi için ‘**çatır-çutur**’ yansıma sözcüğü kullanılmaktadır.

Ulumaqyansıma sözcüğü rüzgarın çıkarmış olduğu sesin taklididir. Türkiye Türkçesinde bu yansıma ‘**ulumak**’ şeklindedir.

Xırılıyansıma sözcüğü, genelde solunum esnasında bronşlarda ortaya çıkan sesin taklididir.

8.3.Birkaç Ses Farklılığıyla Bulunan Yansıma Kelimeler

Çalışmamızın bu bölümünde iki ses farklılığıyla da olsa metinlerde yer alan yansıma sözcüklerin her iki dilde de büyük benzerlikler olduğu kanısına varmamızı engellemez.

Hınq yansıması, insan kaynaklı ses yansımaları sözcüktür. Türkiye Türkçesinde ‘**hık**’ şeklinde bulunan insan kaynaklı ses yansımaları sözcüktür.

İña-iña yansıması, cümlelerde çoğunlukla ikileme şeklinde bulunan ses yansımaları sözcüktür. Bebeğin ağlamasını taklit eden yansımadır. Türkiye Türkçesinde ‘**inga inga**’ şeklinde mevcuttur.

Cıw-cıw, tavuk civcivlerinin çıkarmış olduğu sesi taklit eden sözcüktür. Türkiye Türkçesinde ‘**cik cik**’ şeklinde bulunan ses yansımaları sözcüktür.

Cıvullamaq sözcüğü, ses yansımalıdır. Cıvcıvlerin çıkarmış olduğu sesi taklit etmek için kullanılan yansımaya sözcüktür. Türkiye Türkçesinde ‘**cıvıldamak**’ şeklinde mevcut olan bir yansımaya sözcüktür.

Cuwullamaq, kuşların çıkarmış olduğu sesi taklit eden sözcüktür. Ses yansımalı sözcük türündeki bu kelime aynı zamanda işteşlik de bildirebilir. Türkiye Türkçesinde ‘**cıvıldamak, cıvıldaşmak**’ şeklinde mevcuttur.

Hawllamaq sözcüğü de köpeklerin çıkarmış olduğu sesi taklit eder. Dolayısıyla ses yansımalı sözcük türündendir. Türkiye Türkçesinde de aynı işlevle kullanılmakta olup ses kaynağı da aynıdır.

Hımıllamaq sözcüğü köpeğin çıkarmış olduğu sesi taklit eden yansımaya sözcüktür. Türkiye Türkçesinde ise ‘**hırıldamak**’ şeklinde kullanılmaktadır.

xırılamaq, insanın konuşurken çıkarmış olduğu sesi taklit etmek için kullanılan yansımaya sözcüktür. Türkiye Türkçesinde ‘**hırlayarak konuşmak, hırıldamak**’ şeklinde kullanılan bir ses yansımalı sözcüktür.

Zırılamaq, kulağı rahatsız eden sesi taklit etmek için kullanılan yansımaya sözcüktür. Türkiye Türkçesinde de ‘**zırıldamak**’ sözcüğü, bu işlevle kullanılan ses yansımalı sözcüktür.

Baq+ıllamaq ördek veya kurbağa sesini taklit etmek için kullanılan yansımaya sözcüktür. Türkiye Türkçesinde de ‘**vak vak**’ sözcüğü bu işlevle kullanılan bir yansımaya sözcüktür.

Hır-mır, gürültü ve kargaşanın olduğu bir mekandan çıkan karmaşık sesleri taklit etmek için kullanılan bir yansımaya sözcüktür. Bu sözcüğün Türkiye Türkçesindeki karşılığı ‘**hırgür**’ yansımasıdır.

Cıñır-cıñır ikilemesi nesnelere çıkarmış olduğu sesin taklidinden oluşan yansımaya sözcüktür. Türkiye Türkçesinde ‘**çingır çingır**’ ikilemesi aynı işlev ile kullanılan yansımaya sözcüktür.

Cıñırlamaq, sesinin kaynağı cansız varlıklardır ve bu sesleri taklit eden bir yansımaya sözcüktür. Türkiye Türkçesinde ise ‘**çingırdamak**’ yansımaya sözcüğü bu işlevle kullanılmıştır.

Cırıl(lamaq) KT’de suyun akarken çıkarmış olduğu sesi taklit eden bir yansımaya sözcüktür. Cümle içerisinde sıfat veya zarf göreviyle bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde suyun akışı esnasında oluşan sesi taklit etmek için ‘**şırıl**’ yansımaya sözcüğü kullanılmıştır. Bu sözcük cümle içerisinde genelde ikileme şeklinde kullanılmıştır. Aynı zamanda bu sözcük, tümcede zarf tümlecisi, yüklem veya sıfat görevi görmektedir.

Çart(lamaq) sözcüğü, sert cisimlerin kırılması esnasında ortaya çıkan sesin taklit edildiği yansıma sözcüktür. Türkiye Türkçesinde **‘çat(lamak)’** sözcüğü, bu işlevle oluşmuş bir ses yansımali sözcüktür.

Kumuk Türkçesinde **Çartıllamaq** sözcüğü, ağaçların yanarken çıkardığı sesin taklidi iken Türkiye Türkçesinde **‘çatırdamak’** sözcüğü bu işlevle oluşmuş yansıma sözcüktür.

Kumuk Türkçesinde sert nesnelere vurulması sırasında ortaya çıkan sesin taklidi **dağırlamaq** iken Türkiye Türkçesinde aynı sesin taklidi için **‘tıngırdamak’** yansıma sözcüğü kullanılmıştır.

Kumuk Türkçesinde **qıcırmaq** sözcüğü, dişlerin birbirine teması sonucunda ortaya çıkan sesin taklidi olarak kullanılırken Türkiye Türkçesinde **‘gıcırdamak’** sözcüğü aynı işlevle kullanılan sözcüktür.

Kumuk Türkçesinde **qıcılławus** sözcüğü, sert nesnelere birbirine sürtünmesi sonucunda meydana gelen sesin taklidi için kullanılırken Türkiye Türkçesinde aynı kaynaktan türeyen sesin taklidi için **gıcırta** yansıma sözcüğü kullanılmıştır. Cümlelerde sözcük türü bakımından incelendiğinde isim türünde olduğu görülmektedir.

Kumuk Türkçesinde **qorullamaq** sözcüğü, insanın karnından gelen sesin taklidini yansıtırken Türkiye Türkçesinde **guruldamak** sözcüğü aynı işlevde kullanılan bir ses yansımali sözcüktür.

Kumuk Türkçesinde **şaqırlamaq** sözcüğü nesnelere çıkan sesin taklidi olarak kullanılırken Türkiye Türkçesinde aynı işleve sahip olan **şakırdamak** sözcüğü kullanılmıştır.

Kumuk Türkçesinde nesnelere çıkan sesin taklidi için **şarqs** sözcüğü kullanılırken Türkiye Türkçesinde aynı sesi taklit için **şak** sözcüğü kullanılmıştır.

Kumuk Türkçesinde **şart** taklidi sesi mevcut iken Türkiye Türkçesinde aynı kaynaktan çıkan sesin taklidi için **şırak** sözcüğü kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesinde kaynağı cansız varlıklar olan **çatırdamak** yansıma sözcüğü kullanılırken Kumuk Türkçesinde **şatırlamaq** sözcüğü, aynı işlev ve görevde kullanılan bir sözcüktür.

Kumuk Türkçesinde suyun akışı esnasında meydana gelen sesin taklidi için **şırılamaq** sözcüğü kullanılırken Türkiye Türkçesinde **şırıldamak** sözcüğü, aynı işlev ve görevde kullanılan bir yansıma sözcüktür.

Kumuk Türkçesinde sert nesnelere vurulması sonucunda ortaya çıkan sesin taklidi olarak **tanq**; Türkiye Türkçesinde aynı sesi taklit etmek için **tak** yansıma sözcüğü kullanılmaktadır.

Kumuk Türkçesinde **taqıllamaq**, Türkiye Türkçesinde ise aynı sestən türeyen **takırdamak** ses yansımalı sözcüğü mevcuttur.

Kumuk Türkçesinde **toqmaq**sözcüğü cansız varlıklardan çıkan sesin taklidi iken, Türkiye Türkçesinde **tokmak** şeklinde aynı kaynak sestən türeyen yansıma sözcüktür.

Kumuk Türkçesinde hızla geçen bir merminin sesini taklit etmek için **wazıllamaq**sözcüğü kullanılırken Türkiye Türkçesinde aynı kaynaktan türeyen ses için **vızıldamak** yansıma sözcüğü kullanılmaktadır.

Kumuk Türkçesinde insanın yürüyüş biçimini tasvir etmek için **aqsamaq** sözcüğü kullanılırken Türkiye Türkçesinde ise aynı işlevde **aksamak** biçim yansımalı sözcüğü kullanılmaktadır.

DİZİN

A

alas-qulas bolmak, hafifçe dalgalanmak, (göz) kamaşmak.30
aldağılar,öndeki, önceki. 35
aqsamaq, topallamak, aksamak.31
aqsaq, topal, aksak. 31,37,42
aqsaqlıq, aksaklık. 31,42
arğımaq, atılmak, yerinden fırlamak. 31
awaz, ses.23, 27,42,44,50,51
awnamaq, yuvarlanmak. 31
awzaçiq,bön, mıymıntı. 31,48

B

babişler, ördekler. 23
balqımaq, parlamak. 31
baqalar,kurbağa. 23,44
baqıllamaq, vıraklamak. 23,44
baqıllaw, vıraklama. 24
bazınmaq, böbürlenmek. 31
bişmegen, olgunlaşmamış.34
boquramaq, kaynamak, fokurdamak.26
boquraw, kaynama, fokurdama.26
bozlamaq, hüngür hüngür ağlamak.20
bulğawur, karışık, düzensiz. 31
burma, kıvrık, kıvrıcık. 31
buyuqmaq, büzülmek, yumaklanmak. 31
büdüremek, sıçramak. 31
bügüw, büküm, büküntü. 31
bürkmek, fişkirmek. 31

C

cağıllamaq, cıvıldamak. 24
cağillaşmaq, cıvıldaşmak.24
cancal, hır gür, ağız kavgası. 20
cangırlamaq, tıkırdamak, şingırdamak.26
cañırlamaq, gürlemek, gürüldemek, şingırdamak.26
cañırlatmaq, gürletmek, şingırdatmak, tıkırdatmak. 26
cıcıllamaq, cızırdamak, çıtırdamak, çatırdamak.26
cıcıllaw, cızırtı, çıtırdama, çatırdama.26
cımçiq, serçe, kuş. 24,25,46
cımırlamaq, gıcıklamak.20

cıdır-cıdır, çınlama, çingirdama. taklidi kelime: çingir çingir.26
cıdırılmaq, çingirdamak, çınlamak, şingirdamak.26
cıdırılmaq, çingirdatmaq, çınlatmaq, şingirdatmaq.26
cıdırılmaq, çınlama, çingirdama, şingirdama.26
cıdırılmaq, şırıldamak, şarıldamak, şırıl şırıl akmak.26
cıw-cıw, cıvıl cıvıl, cik cik.24,46,51
cıwullamaq, cıvıldamak.24
cıyılğan, toplanmaq.25,49,50
cıyma, çer çöp.32
cıwullatmaq, cıvılatmaq.24
cıwullaw, cıvıldama.24

Ç

çaçırmaq, sıçramak.31
çaçırmaq, damla, serpinti. 31
çaç, saç.31
çar yimik aylanmaq, fırladık gibi dönmek. 32
çarnaw, cıvıltı, cıvıldama.24
çartılmaq, çatırdamak. 26, 30
çartılmaq, çatlamaq. 26
çayqalmaq, sallanmaq. 32
çayqaw, sallanma, sallantı. 32
çerçerke, çekirge.24,41
çır-çırından, paldır küldür (yuvarlanma).21,22
çırılmaq, cıvıldama, cıvıltı.24

D

dabır- dubur, ayak patirtısı.20
dağırılmaq, tangırdama, tıngırdama.26
dap dap, güm güm. 23,47,50,52

E

eleke-seleke eleke seleke, heyecanlanmaq, sevinmek.32
es, akıl.21,45
eşik, kapı.27, 44, 47

G

gükük, hüt hüt kuşu.24
güñüremek, mırıldanmaq, düşük bir ses tonuyla şarkı söylemek.20,21
güñürew, mırıldanma.21
güp-güp, yığın, grup grup.32
gürgür,hindi. 24

gürüllemek, homurdanmak.20,21

H

habicay, mısır.29,45

hançillamaq, ciyaklamak, zırıldamak.24

hantsillamaq, inlemek, ciyaklamak.24

hap, köpeğin çıkarmış olduğu hav sesi.24,53,54

haplamaq, havlamak(köpek hak.)24

haplaw, havlama.24

hapur-çupur, kırık dökük, çer çöp. 32

haran-haran yürümek, sallana sallana yürümek.32

haray-huray, bağırta çağırta, gürültü patırtı.21

haw-haw, hav hav (köpek sesi).18,24

hawlamaq 2, havlamak.24

hay-huy, gürültü, patırtı, yaygara.VIII, 21

hımıllamaq, hırıldamak, hırlamak.24

hımıllaw, hırıldama, hırlama.24

hıñq, hıçkırık.21,41,49

hır-mır, hır gür.25,49,50

hop-sop, gelişgüzel, şöyle böyle. 33

İ

içqınmaq, ıknmak. 21

iña-iña, bebeklerin çıkarmış olduğu ses.21

iğırmaq, inlemek, inildemek. 21

irğımaq, fırlamak, sıçramak. 32

irıllamaq, hırlamak. 25

K

kekirmek, geğirmek.22

kertlemek, kertik yapmak, kertlemek. 32

kisdirmek, kışkırtmak, birine saldırtmak.25

kişnemek, kişnemek.25

köküremek, gürlemek.26

kökürew, gürültü.27

külemek, gülmek.22,46

kürtüllemek, gurk tavuğunun çıkarmış olduğu ses.25

küşlemek, kümes hayvanlarını kovalarken kullanılan ses.25

L

lans, parıltı.32

lansillamaq, parıldamak. 32,45

lap, birden aniden bir şeyin oluşunu ifade ederken kullanılan kelime.21
laq laq yürüş, geniş adımlarla yürümek.32
laqır, konuşmak.21
laqlaq, leylek.25
lawlamaq, sallanmak.32,48
law-law, ışıl ışıl (parlamak).32
lawullamaq, ışıldamak.32
lım, parlamak, parıldamak.32
lıqı-lıqı, tıklım tıklım, hınca hınç.32
lipilemek, yanıp sönmek, pır pır etmek.27
lip-lip, pır pır sesinin taklidi.27,50
lopa-lopa, lapa lapa (kar yağışı hak.). 32, 42

M

manqa, hımhım (etmek).21
mañırmaq, melemek.25,56
mawullamaq, miyavlamak (kediler hak.).25
mawullaw, miyavlama.25
mayçıraq, mum.27,44
mayırıp, koparıp almak.27
mayırmaq, koparmak.27
maymaqlamaq, çarpık çarpık yürümek, paytak yürümek. 33
maymaqlıq, paytaklık, eğri bacaklılık. 33
mayşaymaq, ayağı sürçmek.33
meltek, kekeme.22
mıñq, mık (taklidi ses).21,22,41,49,52
mırıl, mırıltı.22,54
mırılmaq, mırıldamak.22
mızılmaq, cıvıldamak.25
müñüremek, böğürmek, melemek.25

N

naqıra, davul.27
neçik, ne kadar.33
nemqoray, ihmalkar, savsak, savsaklamak.33
nıqta,tıka basa (yemek). 33

O

oquranmaq, homurdanmak, öfkeli öfkeli söylenmek. 22
oram, sokak.33
oramlar, sokaklar.32

Ö

ökürmek, uğuldamak, vızıldamak.27
ökürüp yılamaq, hüngür hüngür ağlamak.22,27
örlü xırlı, düz olmayan, pürüzlü, pürtüklü.33

P

palxus, pasaklı.33
palxusluq, pasaklılık. 33
pırılamaq, pırıldamak.25
pırillatmaq, pırıldatmaq.21
pışğırmaq, puflamak.25
pıx-pıx, kıs kıs (gülme eylemi için kullanılır).22
puşurğanmaq, hoşnutsuzluk göstermek, homurdanmaq.22

Q

qabunuw, parlama, tutuşma.33
qacillamaq, gıcırdatmaq. 27
qacillaw, gıcirtı. 27
qağ, sersem, şaşkın.33
qalğırmaq, ımızganmaq, uyuklama halinde olmak.33
qamaşmaq, kamaşmaq. 34,37
qamaw, kamaşma. 34
qançillamaq, gıcırdatmaq. 27
qanqaymaq, dimdik durmaq, dışarı fırlatmaq.34
qapul, uyuklama, pinekleme.34
qaqıllamaq, gitgıdak etmek, gıdaklamak (tavuklar hak.).25
qaqlıqmaq, gıdaklama. 34
qaqmaq, tak tak etmek.27
qarillamaq, tangır tungur etmek.27
qarillaw, tangirtı, tungurtu.27
qarıq, hırıltılı ses.23, 29,42
qarışıp, sancımak, ağrımaq.34
qarlığırw, hırıldama, ses kısıklığı.22
qarlıqdırmaq, hırıldatmaq, sesini kısıtırmak.22
qarlıqmaq, hırıldamak.22,27,43
qartıllamaq, titremek.33
qartıllatmaq, titretmek.33
qartıllaw, titreme.33
qartıllawuq, titreyen, titrek.33
qartıllawuqlu, titreyişli.33
qaynamaq, fokurdamak, kaynamaq.34
qazayaqlanmaq, uçarcasına düşmek.34

qıcılmaq, çatırdamak.27
qıcılawu, gıcırtı. 27,42,61
qıcırmaq, gıcırdamak, diş gıcırdaması.27,61
qıcıratmaq, gıcırdatmaq.27
qıcırax, gıcırtı.27
qıçırmaq, bağırmaq, bağırmaq çağırmaq.22
qılıy, şaşı.34
qıñır, eğri, bükülü, bükük. 34
qısıq, kısık. 34
qıtıq, gıdıqlı. 34
qıtıqlamaq, gıdıqlamak. 34
qıtıqlaw, gıdıqlama. 34
qıtıqlı, gıdıqlı.34
qıyşıq, eğri, bükük. 34
qoñuraw, zil, çingirdak.27
qoñurawlu, çingirdaklı.27,42
qorullamaq, guruldamak.27,61
qoylar, koyunlar.35
quwlumaq, parlamak, parıldamak.34
quwluw, parıltılı. 34

S

salpan, sarkık.34
sarnamaq, ötmek, cıvıdamak.28
sarsaqılıq, hoplama, zıplama.35
sebelemek, serpelemek, çiselemek.28
selpinmek, irkilmek, sıçramak.35
sesgeniw, irkilme.35
sesgenmek, irkilmek.35
sıbış, fisilti.22
sıbışlaşmaq, fisıldeşmek. 22
sığallamaq, cilalamak. 35
sığanaq, çise, çisenti (yağmur hak.).28
sıntıqlap, topallayıp.35
sıntıqlaw, aksama, topallama.35
sısilaw, tıslama.25,49
sızğırışmaq, ısıqlı çalmaya başlamak, vızıldeşmek. 28
sızğırırw, vızılı.28
sızğırmaq, vızıldamak.28
silkindirmek, irkilmek, titretmek.35
silkinmek, titretmek, irkilmek.35,58
suwuq, soğuk.20,45,50
süren salmaq, 28

süyünç, sevinç. 35

Ş

şampılamaq, avurtlarını şapırdatmaq. 22

şampılav, şapırtı.22

şanq-şanq, tak tak, tık tık.25

şapırlatmaq, şapırdatmaq.22

şapırmaq, şapırmak.28

şapır-şupur, su şapırtısının taklididir.28

şaqırlamaq, çatırdamak, şakırdamak.28, 61

şaqırlaw, çatırtı, şakırtı.28

şaqır-şuqur, gıcirtı, çatırtı.28

şar, su sesinin taklididir.19, 28, 46, 52

şarq, şak sesi.28,46,52,61

şarşar, şelale.28

şart, şırak sesi.28,46,61

şartıllamaq, 1çatırdamak, şatırdamak.28

şatırlamaq, hışırdamak, çitırdamak.28,61

şatır-şutur, çatır çutur.28

şax, şarıltı, şırıltı, çağıltı.19,29,47,52,53

şaxıllamaq, 29

şıbışlamaq, şarıldamak, şırıldamak.22

şıbışlaw, fisıltı..22

şinq-minq, hık mık sesinin taklidi.22

şırillamaq, şarıldamak.29,61

şırillaw, hışırtı.29

şıtırlamaq, kımıldamak, kıpırdamak.29

şıtırlaw, hışırtı.29

şibür-gübür, fisıl fisıl konuşmak.23

şuw, ok, mermi, kırbaç gibi cisimlerin hızlı hareketiyle çıkan sesin taklidi.29,53

şuwullamaq, hışırdamak, fişırdamak.29

şüşgürmek, aksırmak, hapşırmak. 23

şüşgürtmek, aksırtmak, hapşırtmak.23

T

tamşanmaq, dudaklarını şapırdatmaq, ağızını şapırdatmaq.23

tamur, kök. 27

tanq, takırtı, tak tak sesi.18,29,52,61

tapır-tupur, hızlı hızlı yürüme esnasında ayaklardan çıkan patırtı sesi.23

taqıllamaq, tangır tungur etmek, tangırdamak.29,62

taqıllawuç, cırcır, zevzek. 29

taqır-tuqur, takır tukur etmek.29

tarıllamaq, tangır tungur etmek. 29

tatawul, hendek. 32
tawuş, 23,29,33,36,42
temtiremek, titremek.35
tepereşmek, kımıldamak, kımıldaŝmak. 35
tereg, ağaç. 24,46,51
tiğınmaq, tıknmak. 35
tırılmaq, tırıldamak. 29
tırnamaq, tırmalamak. 35
titiremek, titremek. 35
titirew, titrek. 35
titirewlü, titreme. 35
tonqtonq, tak tak sesi.25,29
toqmaq, tokmak.29,62
toqtamaygan, kesilmeyen.25
torđay, toygır.25
tük, tüy. 31

U

ulumaq, ulumak, uğıldamak.26,43,59
uluw, uluma, uluyuş.29
urluq, çekirdek.26

Ü

üfürmek, üflemek.20,29,31
üfürük, balon.20
üyrülmek, fıŝkırmak. 23,47,51,52

W

waj-wuj, kuşların gürültüsü hakkındaki taklidi ses.25,47
waw, gürültü, patırtı, uğultu.19,29,53
wawullamaq, uğıldamak, vızıldamak.29
wawullaw, vızıltı, uğultu.26
waxıllamaq, hışırdamak, fıŝırdamak.29
waxıllaw, hışırtı.30
wazıllamaq, vınlamak, ıslık gibi ses çıkarmak.30,62
wızıllamaq, vızıldamak, vız vız etmek.25
wızıllaw, vızıltı.25

X

xantaw, bön, alık, mıymıntı. 35
xaşıllamaq, hışırdamak, fıŝırdamak. 30

xıbrılmaq, kımıldamak. 35
xırç, çırtırtı.30,53
xırçılmaq, çıtırdamak. 30
xırıl, hırılıti sesi.23
xırılmaq, hırıldamak.23,60
xırılław, hırılıti.23
xoxaymaq, büyüklük taslamak, böbürlenmek. 35
xudur, bulanık su, vıcık çamur.36

Y

yalağay, aylak, tembel.36
yalınc, yılışik.36
yalıncılı, yılışikli.36
yañıraw, çınlayan.30
yañur, yağmur.28,47
yarılmaq, patlamak.30
yılamsırmaq, ağlamaklı olmak.23
yılay, ağlamak.21
yırladım, türkü söylemek.27
yırtılmaq, pırıldamak,şarıldamak. 36
yırtılław, parılıti, pırılıti.36
yırtılławuq, parlak. 36
yibermek, fırlatıp atmak.21
yimik, gibi (edat).26,32,34,44

Z

zañ,çınlama. 30,53
zañırlmaq, çınlamak. 30
zañırlatmaq, çınlatmak.27,30
zañırlaw, çınlama.30
zañırmaq, yankı yapmak, uğıldamak.30
zıltsınlanmaq, yanıp sönmek, parıldamak. 36
zınqılmaq, gıcırdamak.30
zırıl, zırılıti sesi.23,54,58
zırılmaq, zırıldamak.23
ziril, zırılıti sesi.23,54
zirillemek, zırıldamak.23
zirilletmek, zırıldatmak.23
zuwullmaq, vız vız etmek, vızıldamak. 26,27,44

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kumuk Türkçesindeki yansıma kelimelerin varlığı üzerine yapılan araştırma neticesinde tespit edilen bu türden kelimeler, türüne göre ses yansımaları ve biçim yansımaları olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Ses yansımaları kelimelerin varlığı biçim yansımaları kelimelere göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca ses yansımaları kelimeler kaynağına göre de insan kaynaklı ses yansımaları kelimeler, hayvan kaynaklı ses yansımaları kelimeler ve cansız varlık kaynaklı ses yansımaları kelimeler olmak üzere üç alt başlık altında ele alınmıştır. Kaynağına göre incelendiğinde insan kaynaklı ve hayvan kaynaklı ses yansımaları kelimelerin sayısal olarak üstünlüğü göze çarpmaktadır.

Tespit ve tasnif çalışmaları neticesinde elde edilen yansıma kelimeler morfolojik yönden ele alınarak örneklendirilmiştir.

Sözdizimsel incelemelerde yansıma kelimelerin Kumuk atasözleri ve deyimlerinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; barı da xalq bir bolup üfürse yel olur. (bütün halk birleşip üfürse yel olur). Türkiye Türkçesindeki birlikten kuvvet doğar atasözünün anlamını ihtiva ettiğini görmekteyiz. Bu atasözündeki üfür(mek) kelimesi ses yansımaları kelime olduğu görülmektedir.

Sözcük türü bakımından yansıma kelimeler, cümlelerde sıfat, isim, fiil ve fiilimsi görevlerinde bulunabildiği görülmüştür. Yansıma kelimeler sözcük türü yönünden incelenirken Kumuk Türkçesi Sözlüğünde yer alan örnek tümceler ele alınmıştır.

Sözdizimsel incelemenin bir diğer başlığı cümle öğelerindeki yansıma kelimelerdir. Yansıma kelimelerin cümlelerde her türden öge olabildiği görülmüştür.

İkilemelerdeki yansıma kelimeler incelendiğinde çok sayıda yansıma kelimelerden oluşan ikilemenin olduğu saptanmıştır. Genellikle aynen tekrar şeklinde oluşmuş olan ikilemelerde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynen tekrarlarla oluşmuş ikilemeler dışında ünlü değişiminin olduğu ikilemeler, ünsüz değişiminin olduğu ikilemeler ve ünlü-ünsüz değişiminin olduğu ikilemelerde de yansıma kelime vardır.

Sözcük türü yönünden ele alınan yansıma kelimelerin cümle içinde isim, sıfat, fiil, fiilimsi görevlerinde bulunabildiği saptanmıştır. Aynı sözcüğün farklı türde bulunabilmesi cümledeki konumu ve aldığı eklerden kaynaklandığı söylenebilir.

Kumuk Türkçesi Sözlüğü söz varlığı yönünden incelendiğinde Türkiye Türkçesi ile birçok benzerlik saptanmıştır. Tabii çalışmanın kapsamının içinde kalmak kaydıyla bu mukayese sadece yansıma kelimeler konusunda yapılmıştır.

Kumuk Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki yansıma kelimelerin birçoğunun benzer olduğu görülmektedir. Bu ortak yansıma kelimeler, aynı şekilde bulunan yansıma

kelimeler, tek ses farklılığıyla bulunan yansıma kelimeler ve birkaç ses farklılığıyla bulunan yansıma kelimeler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Araştırmalar neticesinde Kumuk Türkçesi Sözlüğünde 206 ses yansımali 107 biçim yansımali kelime olmak üzere toplamda 313 yansımali kelime saptanmıştır. Bu yansıma kelimelerden 50'ye yakını Türkiye Türkçesindeki yansıma kelimelerle büyük benzerlik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AKSAN, D. (2009), *Anlambilim* (Engin Yayınevi, Ankara).

ASKER Ali, (2012), Halklar ve Diller Labirenti Dağıstan, Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler. Atatürk Kültür Merkezi (Der. Erhan Büyükkakıncı & Eyüp Bacanlı), Ankara, s. 533-610.

AZEMOUN, Y (2013), Yansıma Sözcüklerin Sonuna Gelen Bir Ek Üzerinde İnceleme, *Belleten Dergisi*, s.167-181.

BALKAYA, D (1996), Yansılama ve Almanca-Türkçe Ses Yansımali Sözcükler. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

BANGUOĞLU, T (2004) *Türkçenin Grameri* (TDK Yayınları, Ankara).

ERCİLASUN, A.B (2007), Türk Lehçeleri Grameri (Akçağ Yayınları, Ankara).

ERGİN, M. (2009), *Türk Dil Bilgisi* (Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul).

HİRİK, E., TÜRK, A. T. (2013), "Ortak Türkçe Üçgeninde Yansıma Sözlerin Durumu", Bengü Bitig - Dursun Yıldırım Armağanı, (Ed. B. Gül, F. Ağca, F. Gökçe), Ankara.

HOŞÇA, F (2017), Kumuk Türkçesinde Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı. Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ardahan.

KARAHAN, F (2011), Çağdaş Türk Lehçelerinde Yansıma Kelimeler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

KARAHAN, L (1999), *Türkçede Söz Dizimi*, (Akçağ Yayınları, Ankara).

KARAKAŞ, D (2013), Kazak Türkçesinde Yansıma Yoluyla Ortaya Çıkan Söz Varlığı. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

KOCA SARI, Selcen (2016), “Tehlikedeki Türk Dilleri: Genel Bir Bakış”, TEHLİKEDEKİ TÜRK DİLLERİ, (Ed. s. EKER, ü. ç. ŞAVK), Ankara, Astana, s. 225-293.

KOCA, E (2012), Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansıma Sözlerin Leksiko-Semantik Analizi, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, s.393-408.

KOCA, E. (2008), Çocuk Dilindeki Yansıma Kelimeler, Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi.

KOCA, E. (2008), Kırgız ve Türk Dillerindeki Yansıma Kelimelerin Gramatik Özellikleri, Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi.

KOCA, E. (2019) “Tuurandı Sözdördün Leksiko-Semantikalık Özgöçölüktörü (Yansımali Sözcüklerin Anlam Bakımından Özellikleri)” <http://www.turkoloji.cu.edu.tr/makale> (15.03.2019).

KORKMAZ, Z (2011), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).

OMURALIEVA, A (2015), Kırgız Türkçesinde Yansımali Kelimelerden Türeyen Biçim Yansımali Fiiller, *Diyalektolog Ağız Araştırmaları Dergisi*, s.57-64.

ÖZKAN, A (2006), Ses Yansımali Kelimelerin Yer Adı Olarak Kullanılması, *İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Yıl 8, Sayı 16.

ÖZTÜRK R, Uyanık O (2006), *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri* (Çizgi Kitabevi, Konya).

PEKACAR, Ç (1997), Kumuk Türkleri *Yeni Türkiye-Türk Dünyası Özel Sayısı*: Cilt:II, Sayı:16, Yıl:3, s.2062-2066.

PEKACAR, Ç (2006), Kumuk Türkçesine Arapça Farsçadan Geçen Kelimelerde Ses Olayları, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara.

PEKACAR, Ç (1999), Kumuk Türkçesi’nde Fiil, *TDAY-Belleten* 1996, TDK Yayınları, Ankara.

PEKACAR, Ç (2011), *Kumuk Türkçesi Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).

SARI, İ (2015), *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı Ve Sözlükselleşme*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TAVKUL, U (2005), *Kumuk Türkleri Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme*, s.29-39.

ZÜLFİKAR, H (1995), *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler* (TDK Yayınları, Ankara).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Yunus DEMİR

Doğum Yeri ve Tarihi: MUŞ, 22.08.1989

Medeni Hali: Evli.

Eğitim

Muş Alparslan Pansiyonlu İlköğretim Okulu

Muş Rekabet Kurumu Lisesi 2008.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 2014.

İletişim

Muratçeşme Mahallesi, Nursu Sokak, Akkent Sitesi Yasemin Apartmanı
Büyüçekmece/İSTANBUL.

0545 270 3882